SANAT, FELSEFE VE POLİTİKA ÜSTÜNE KONUŞMALAR

JEAN-PAUL SARTRE

Derliyen:
FERİT EDGÜ

Can Yayınları

JEAN-PAUL SARTRE SANAT, FELSEFE, POLİTİKA ÜSTÜNE KONUŞMALAR CAN YAYINLARI

ÇAN YAYINLARI

56

MARKSÇILIK ve BİLİMSEL DÜŞÜNCE

LAURENT SCHWARTZ

o

BİRİNCİ ENTERNASYONAL VE SONRASI

JULİUS BRAUNTHAL

o

SOSYALİZM VE ÖZGÜRLÜK

İRİNG FETSCHER

o

DEMOKRATİK SOSYALİZMİN ÖNCÜLERİ

J. W. BRUEGEL

o

KARL MARX

CHARLES GİDE

o

Çeviren

VEDAT GÜNYOL

MARKÇILIK VE BİLİMSEL DÜŞÜNCE

LAURENT SCHWARTZ

ÇAN YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Önsöz	5
Marksçılık ve Bilimsel Düşünce	13
Birinci Enternasyonal ve Sonrası	57
Sosyalizm ve Özgürlük	71
Demokratik Sosyalizmin Öncüleri	87
Karl Marx	103

ÖNSÖZ

SOSYALİST DÜŞÜNCENİN YENİLENMESİ YOLUNDA

Yvan Craipeau

Herkes Laurent Shwartz'ı tanır. O, yalnız Sorbonne üniversitesi profesörü, zamanımızın en büyük matematikçilerinden biri değil, aynı zamanda kuramsal fizikte çok önemli bir aracın yaratıcısıdır. Çalışmaları, daha 1950'lerde, Uluslararası matematik kuvadriyennal Kongresinde ödüllendirilmişti. Laurent Shwartz sadece bir Marksçı değil, daha da öte bir kimsedir. Sorbonne'da, iktidarın çabalarına rağmen yapılan o dokunaklı toplantıyı kimse unutmamıştır hâlâ. O toplantıda Maurice Audin'e (ordu işkencecilerinin öldürdüğü adama), doktor ünvanını vermişti törenle. Laurent Shwartz, Fransız burjuvazisinin Cezayir halkına karşı yürüttüğü sömürge savaşına son verme çabasında ön planda yer almıştır. Rejimin, 121'ler Bildirisine imza atanları cezaya çarptıracağı açıklandığı

gün, duraksamadan imzasını atmıştı Bildiriye, onu hazırlayanlardan bazılarının görüşlerini paylaşmamasına rağmen. Hükümet, onun Ecole Polytechnique'deki profesörlük görevine son vermeyi göze alabilmişti ancak. Bu tedbirin sorumlusu bakana - Maurice Audin'in katiline şeref madalyası takan bakana - verdiği o sert cevabı herkes hatırlar. Laurent Schwartz, savaş'a gericiliğe ve bilgi düşmanı rejime savaş açan üniversitenin canlı bir sembolü olmuştu. Birleşik Sosyalist Partisi, onu kendi üyelerinden saymakla kıvanç duyabilir.

Bu yıl, çalışmalarımızın açılış törenini yapmaya kimse onun kadar yetkili değildi. Sosyalist İncelemeler Merkezi'nin simgesi: «Daha güçlü olarak değiştirebilmek için dünyayı anlamak»tır. Sosyalist ve sendikal güçlerin, kapitalizmin gerileyen güçlerine meydan okuyacağı günlere yaklaşıyoruz. İlk başarılardan sonra, birtakım ağır sorumluluklar doğacaktır. Bu sorumlulukları yüklenmek için sadece idealizm ve iyi niyet yetmez. Birtakım sloganlar ve görgüsel çareler yeterli değildir. Sosyalist ve sendikacı savaşçıların, karmaşık gerçeği, kendiliklerinden öğrenmeleri gerekmektedir. Onun içindir ki, öğretimizin en yüce katında, her şeyden önce, düşünce ve eylem sorununu ortaya atmak gereğini duyduk.

Gerçeğin karşısına yılgısızca çıkabilmek için önerilen tek tutarlı yöntem, Marx'ın bize miras bıraktığı bilimsel sosyalizm yöntemidir. Yıllar ve yıllar boyunca, birçok katkı bu yöntemi zenginleştirmiştir. Bu yöntem, birçok alanda, zamanımızın

düşüncesine damgasını vurmuştur derinden derine.

Ne yazık ki, Marksçı düşüncenin başına gelebilecek en kötü şey gelmiş, bu düşünce bir dogma'lar bütününe dönüşmüştür. Kırk yılı aşkın bir süre önce, Lenin, sosyal demokrasinin, kendi politikasını haklı çıkarma yolunda, Marksçı düşüncenin ne denli «mumyalaştırdığını» göstermişti. Bu mumyalaştırma süreci, kapitalist yapıları ortadan kaldıran ilk memleketin devlet gücü tarafından Marksçılığın resmî bir öğreti haline sokulduğu andan başlıyarak gelişir oldu. Devrim'in ilk yıllarında, canlı bir düşünce ağır basmaktaydı: Devrimciler, bu düşünce açısından kendi eylemlerini - ve çoğu zaman sertçe - yargılıyorlardı. Ama, endüstrileşmiş memleketlerde devrimin gecikmesi dolayısiyle, çok geçmeden, tek başına kalan Rus devrimi, ekonomik bakımdan geri kalmış bir memleketin eğilimlerine uyarak, işçi sınıfının hayat seviyesini ağır bir yük altına sokup, çabuk yoldan bir ilk birikime başvurmak zorunda kalarak gelişme gösterdi. Daha kendi aygıtının bir aracı olmakla beraber, tek ve çok güçlü olan hükümet partisi, Marksçılığa, gitgide bir ölçüt gözüyle değil, kendini haklı çıkarma yolunda bir ideoloji gözüyle bakmaya başladı. Toplumsal ve düşünsel hayat üstündeki «totaliter» etkisi, ideolojik katılaşmanın yavaş yavaş bütün düşünce alanlarını sarmasına yol açtı. Sovyet partisinin üstünlüğü ve yanılmazlığı dogma'sı, bütün komünist harekette, Marksçı düşüncenin hızla katılaşmasına yol açtı.

Bütün bunlar, elbette, bir şema olmaktan öte

bir anlam taşımaz. Yüzyılımızın son çeyreğinde bile Marksçılık, ne her zaman, ne de her yerde, doğrulayıcı bir ideoloji olarak kullanılmadı. Hayat, bilim adamlarını, militanları ve sosyalist hareketleri, evrim halinde olan bir gerçeği anlama yolunda canlı bir biçimde kullanmaya zorlandı. Bu ara, Yugoslav devrimcilerini düşünüyorum.

Ama, büyük resmî Marksçı hareketler, doğrulayıcı dogma'lar sisteminde donup kalmaya yöneldikçe, Marksçı düşünce, bütünü ile, ekonomik ve sosyal ilişkilerin hızlı gelişimine uymadığı gibi, bilimin gelişimine de uymaz olmuştu. O gün bu gün, çoğu kimse kendi kendine şu soruyu soruyor: «Marksçılık yaşıyor mu?»

Sosyalist İnceleme Merkezi, bu soruya karşılık vermeyi, ya da, hiç değilse, böylesi bir soruyu başlatmayı denedi. Bu amaçla, sözü, çeşitli bilimlerin önde gelenlerine, düşünürlerine ve militanlarına bırakmak istedi. Bütün bu insanlar, bu bilançoyu nasıl başlatabileceklerdir? Laurent Schwartz'dan, «Marksçılık ve Bilimsel Düşünce» adlı konferansta bunu bize belirlemesini istedik. Laurent Schwartz, her çeşit tabuya dokunmaktan çekinmeksizin, uyanık bir kafa ve cesaretle bunu yaptı. Kimileri, şu ya da bu düşünceleri karşısında «revizyonculuk»tan söz ettiler. Onun vardığı sonuçların tümünü savunmak bize düşmez. Biz, geleneklere uygun yeni bir yolun üstün gelmesine çalışıyoruz. Bilimsel bir düşüncenin düşebileceği en kötü durum - hele Marksçı bir düşünce için - geleneklere bağlı ilkeler içinde hareketsiz kalmaktadır.

Ama, Laurent Shwartz'ın konferansının önemi,

bütün çalışmalarımızda olduğu gibi, Marksçı düşünceyi donmaktan kurtarmaya çalışmasındadır. Marksçılığa, ancak konformist mırıltılara son verecek ve onu, bilimin ilerlemesine, toplumsal gelişmeye uymaya zorlayarak yeniden hayat verebiliriz.

MARKSÇILIK VE BİLİMSEL DÜŞÜNCE

Önce, Marksçılığın ne olduğunu tanımlamam gerekir. Böylesine kısa bir süre içinde yapamayacağım bunu. Bu, birçok konferans ister (ki, daha sonra verilecektir), elden geldiğince az sözle özetlemeye çalışacağım.

Marksçılık, sadece Marx ve Engels gibi «iki büyük atanın» Marksçılığı değildir, sonradan geliştirilen bir öğreti bütünüdür; Marksçılık - Leninçilik, Marksçılık - Leninçilik - Troçkicilik de denmektedir zaten. Şüphesiz birtakım Marksçı düşünürler de var ki, ilk çalışmaları sürdürmüşlerdir. Marksçılık, aslında, gerçekten bilimsel bir ekonomi, politika ve tarih kuramının ilk adımlarını atmış, bir ölçüde de, bir bilgi felsefesi oluşturmuştur.

TARİHSEL MADDECİLİK

Marx, yaman ve gösterişli bir atılımla, maddeciliği, tarih, ekonomi ve politika bilimlerine sokmuştur. Marx şunu göstermiştir ki, toplumun «mitos»larla, din ve ahlâkla oluşan mânevî yapıları, bütün bir politik idcolojinin, her şeyden önce de,

çok daha derin bir yapının eseridir; bu yapı, üretici güçler düzeyini oluşturur; yani toplumun ekonomik düzeyini, doğal kaynaklarını, tekniği, toplumun, belirli görevleri olan sınıflara bölünüşünü oluşturur. Marx ayrıca şunu da göstermiştir ki, mânevî olayların önemi ne olursa olsun (ki, bunların önemi hiç bir zaman kesin olarak yok sayılmamıştır!), aslında, toplum ideolojisinin temelinde *maddesel bir durum* vardır. Kendinden önceki düşünürlerle, özellikle, kendisi gibi bir diyalektçi olan Hegel'e kıyaslanarak, Marx'ın, daha önce Kant ve Hegel'in yaptığı gibi, toplumu başı üstünde değil, ayakları üstünde yürttüğü söylenir.

Demek, Marx, tarihi ve zamanın ekonomik sorunlarını, yeni bir biçimde ele alma yolunu göstermiş ve bunu, bilimsel sosyalizmi yaratarak yapmıştır. Sosyalizm diyoruz, çünkü, sosyal hareketlerin bütünüyle ilgili bir genel öğreti söz konusu değildi yalmz.Marx, özellikle, antik çağdan zamanına kadarki bütün büyük rejimleri, ilkel komünü, köleliği, serfliği, kapitalizmi incelemiş ve, mânevî nedenlerden çok, son derece derin birtakım ekonomik nedenlerden ötürü, toplumun sosyalizme nasıl yönelmesi gerektiğini de göstermiştir.

Marksçılık, tarihin, ekonominin ve politikanın baştan başa yenilenmesi idi. Bugün, sosyalist düşünürler, devrimciler kadar, sosyalizmi zorunlu olarak üstlenmeyen insanlar da bu konular üstünde bilimsel olarak düşünmeyi öğrenmişlerdir (o dönemde olduğundan çok). Bu sonuncular, bir ölçüde, kendilerini Marksçı saymasalar bile, ona çok şey borçludurlar.

Bununla beraber, maddesel gerçeklerin incelenmesi için «mitos»ların ortadan kaldırılması gereği kabul edilmişse de, mitoslar sapasağlam kalmış ve insanlık onlardan hiç de kurtulmuş değildir (sosyalistlerin kendileri bile çoğu zaman onların kurbanı olmaktadırlar).

Çağımız bu mitos'larla öylesine dolup taşmaktadır ki, neredeyse her gün, bir mitolojinin gözlerimiz önüne serildiğine tanık olabileceğiz. Mitos'un, dile getirmeyi göze alamadığımız ve çoğunu henüz duymadığımız gerçekleri gözden sakladığını görmek için, Cezayir üstüne söylenen bütün sözlere bakmak elverir. Hem bu, yalnız Cezayir ile ilgili değil... Aşağı yukarı bütün uluslararası politikayı perdeleyen mitos'lar da var Birçok memlekette olup bitenlerle ilgili politika incelemelerinde sosyalistlerin, mitosların kurbanı olduklarını söyleyebiliriz. Bugün, içinde yaşadığımız dünyanın belli başlı politik olaylarının incelenmesinde, derin düşünme olanağından yoksun olduğumuz şüphe götürmez.

DİYALEKTİK

Marksçılık, yalnız tarihsel maddecilik değildir. Marksçılık, Hegel'deki *diyalektik*'i geliştirmiş, ama maddesel duruma öncelik tanımıştır. Marksçılık, sayısız örneklerle, bir toplumun değişim yasalarının ne olduğunu açıklığa kavuşturmuş, her büyük politik rejimin, çelişkilerin gelişim ve çö-

züm mekanizmasıyle doğup geliştiğini ve son bulduğunu göstermiştir. Belli bir durumda, toplumsal ilişkiler, üretim ilişkileri, devletin yapısı, din, üretici güçlerin belli bir düzeyine uygulanmaktadır. Ama, ekonomi geliştikçe, toplum ilerledikçe, bu ilişkiler, önceden olduğu gibi, bir ilerleme etkeni olacak yerde, bir engel durumuna gelmektedir. Üstyapı altyapıya kıyasla geç kalmış; devlet biçimi ve üretim ilişkileri, üretici güçlere kıyasla da geride kalmıştır. Bu gecikme, yeni bir toplumsal sınıfın durumunu gitgide daha bir acıyla duymasını ve önemli değişmelere yol açmasını gerektirmiştir. Bu önemli değişmeler, çoğu zaman sürekli ve yavaş (reformlar), çoğu zaman da süreksizdir (devrimler). Bu değişimler yeni bir rejimin doğmasına yol açarlar. Bu rejimde, durum, üretici güçlerin düzeyine getirilir. Bu yeni rejim yeterince yerine oturacak ve yepyeni bir dönem içinde gelişecektir. Buna sayısız örnekler verilmiştir. Derebeylik rejiminin çelişkileri (makincleşmenin çoktan yer aldığı bir dönemde), köylerin kapalı ekonomi sistemine bağlıydı. Bu sistem, ilk buhar makinelerinin ürettiği yeni malların sürümü için yeterli değildi. Marx, burjuvazinin (gelecekteki ilerlemeyi sağlayacak sınıfın), *derebeylik rejiminde* nasıl geliştiğini ve bu rejimin uzun süre biriken çelişkilerinin, XVII. yüzyılda İngiltere'de, XVIII. yüzyılda da Fransa'da büyük devrimlere nasıl yol açtığını göstermişti. Daha sonraları, Marx, kapitalizmin nasıl çelişkilere düştüğünü ve bu çelişkilerin geniş kapsamlı bunalımlarla (üretim fazlalığı ve savaşlar) nasıl su yüzüne çıktığını ispatlamıştı. Sömürülen

sınıf, yani işçi sınıfı, bu çelişkiler içinde gelişmekte ve yeni bir sosyalist toplumu oluşturmaktadır.

BAZI ÖRNEKLER

Bugün, önümüzde, *çelişki yoluyla gelişme*'nin değişmez örnekleri var. Bu örneklerin en önemlisi, sömürgelerin gelişmesidir. Başlangıçta hiç bir gelişme göstermeyen sömürgeler, sömürgeci devletlerce donatılmışlardı. Bunlar, yeni bir ekonomik çevrime girmişlerdir. Donatımları öyle bir ilerlemeye yol açmıştır ki, sömürge durumları çelişkiye dönüşmüştür. Bu konudaki her türlü ahlâksal ilkeyi bir yana bırakıp, sadece bilimsel olaylara bakalım. Bu olaylar göstermiştir ki, sömürge rejimi - bizi ne denli iğrendirirse iğrendirsin - XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başlarında, henüz kapitalist olmayan memleketlerin aşağı yukarı genel gelişim biçimiydi. Yalnız, Japonya, hemen hemen tek başına, bir sömürge olmaksızın, modern kapitalist gelişmeye ulaşabilmişti. Ama, büyük devletler, ekonomik ve politik bakımlardan, dünyanın geri kalan kısmını sömürge rejimiyle geliştirdiler. Aynı zamanda bu devletler, gelecekte rejimin ayağını kaydıracak olan çelişkileri artırdılar. İşte bu çelişki, bugün gözlerimizin önündeki çelişkidir.

Eski sömürge memleketlerinde bugün yeterli evreye ulaşmış ekonomik bir hayat var. Bunun yanı sıra, millî burjuvaziden oluşan sosyal bir seçkinler sınıfı, işçi ve köylü sınıfı var. Bunlar, bağımsızlık ihtiyacı duyacak ve değişikliğe atılacak

kadar eğitilmiştir. Fransa bugün, Cezayir'e karşı yürekler acısı bir durumda ise, bunun nedeni, bu durumun bir sistem içinde, *bu sistemin doğurduğu* çelişkilerin en belirgin yönlerinden biri olmasıdır. Her sistem doğar, büyür ve ölür. Eğer ölürse, *kendini öldürecek çelişkileri doğurduğundan ölür.* Sonuç olarak, çelişki, Hegel ve Marx öğretisinde, *hemen hemen olumlu bir değer* kazanır ve bu, zorlu Marksçıları bir çeşit bozulmaya kadar götürür. Bu bozulma şu düşünceye dayanıyor: Çelişki ne kadar çok olursa, durum o kadar iyi demektir. Çünkü, çelişki, aslında, ilerlemeye yol açar.

Bu konuda daha birçok örnek verilebilir: Birleşik Amerika'daki zencilerin, köle olarak getirilen ve köle olarak tarım işletmelerinde çalıştırılan zencilerin gelişimi. Zenciler bu durumlarıyla, Güney ve Kuzey rejimleri arasında çelişkiye yol açmışlardır ve bu çelişki, Ayrılık Savaşı kanalıyle, Birleşik Amerika'nın bugünkü gelişmesini doğurmuştur. Bugün, Amerika'da, bu memleketin düzenli gelişiminin ulaştırdığı ekonomik durum sonucu olarak, hak eşitliği isteyen zenciler, ABD'nde sosyal ilerlemenin önemli etkeni olmuşlardır.

Marksçılığın, çelişkiler ve sıçramalarla geliştiği düşüncesi, sık sık ileri sürülen düşüncelerden biridir. Çünkü, çelişkilerle gelişme, 1789 Fransız ve 1949 Çin Devrimlerinde olduğu gibi, birtakım sıçramlar, atlamalar, birtakım sert kesikliklere yol açmaktadır. Gerçek; bir tezin, antitez ve sentezin varlığını gerektirir diyerek, bu düşünceyi şematik bir biçime sokmuşlardır. Antitez, tez'in karşıtıdır; sentez de en sonunda varılan sonuç. Sentez,

aynı zamanda tez'in ve antitez'in niteliklerini beraberinde taşır. «Olumsuzun karşısına olumsuzla çıkma, insanı üstün bir olumlamaya götürür» de denilmektedir.

Marksçılık, pasif bir bilgi öğretisi olmadığı gibi, politik durumun incelenmesiyle ilgili bir öğreti de değildir. Aktif bir düşüncedir. Marksçıların amacı, toplumun gelişim yasalarını öğrenmek değil, insanlığı kölelikten kurtarmaktır. Marksçılık, birçok bilim gibi, özgürlüğünü elde etmek isteyen insanlığa araç olmak için oluşturulmuş bir bilimdi. Bizler, toplumların gelişme yasalarını öğrenmek zorundayız, onlardan yararlanmak için. Marx ile Engels, toplumsal ilişkileri inceledikten sonra, Komünist Manifestosu ile şunu diyorlardı: Devrimcilerin amacı, toplumu komünist rejimle özgürlüğe kavuşturmaktır. Marksçı, politika ve ekonomi yasalarını öğrenmek ister, onlara egemen olmak ve tarihi yoğurmak için.

REVİZYONCULUK VE DOGMACILIK

Marksçılık oldum olası biçim değişikliğine uğramıştır. Marksçılığın, birbirine karşıt iki sapma gösterdiği söylenebilir. Bunlardan biri *revizyonculuk*'tur: Toplumun güçlükleri karşısında, hayli sert bir bilimsel sosyalizmden vazgeçmek her zaman için çekici görünmüştür. Kapitalist toplumun tutunuşu karşısında, bu toplumda birtakım mevkilerde bulunmak, toplumu olduğu gibi kabul etmekle yetinmek, Marksçılığı gözden geçirip düzeltmek,

yasal kadro içinde barışçı reformların işçi sınıfına sonuna kadar özgürlüğe kavuşma, sosyalizme de yerleşme olanağı sağlayacağını kabul etmek daha bir çekici gelmekteydi. Şunu söylemeye gerek yok ki, son dünya savaşları, faşizm ve başka olaylar, bu revizyonculukların önemli yanılgılarla dolu olduğunu göstermiş, yavaş ve barışçı bir yoldan ilerlemenin sağlanabileceği düşüncesini tarih iyiden iyiye çürütmüştür.

Bir başka sapma, *dogmacılık*tır. Dogmacılık, ezberlenmiş birtakım dogmalara dayanmak, kimi zaman Marx'ın, kimi zaman Lenin'in bir metnini aktarmak, onu tekrarlamak ve bugünkü dünya sorunlarının bununla çözümlenebileceğine inanmaktan, yüzyılı aşkın bir süre önce yazılmış olan ve dolayısiyle de, genel olarak aşılmış birtakım formülleri uygulamaktan ibarettir.

Bu konuda güncel bir örnek vermeye çalışalım:

Çin, Leninciliğe dayanarak diyor ki, bir arada barış içinde yaşamak olanaksızdır; özlenebilir bir şey değildir ve kapitalizm dünya yüzünden kalkıncaya kadar, bir çeşit kesiksiz savaş durumunda olmak gerekir; savaş kaçınılmazdır ve savaştan sosyalist partiler kazançlı olarak çıkacaklardır.

Şüphesiz ki burada, Leninci formüllerin bir ölçüde uygulaması vardır. Ama, başka durumlarda, Lenin bunun tersini de söylemiştir. Marksçılığı kuranların eserleri öylesine çok ve çeşitlidir ki, bir metin aktarımı ile, insan herhangi bir görüşü savunabilir. Nesnel olarak, bugünkü Çin düşüncesi, bu noktada, bütünü ile,Lenin'in düşüncesine yakın-

dır. Ama, Lenin'in ölümünden bu yana faşizm iktidara geldi, İkinci Dünya Savaşı oldu ve atom silâhı keşfedildi. Dünya tarihinde ilk defa olarak, insanoğulları insanlığı yok edecek güce vardılar. Temelli bir değişikliktir bu. Silâhların geliştirilmesi, savaşı ortadan kaldırmadı, daha da geliştirdi onu, doğru. Ama, ne de olsa ortada yeni bir olay var. Daha önce savaş üstüne bütün söylenenler de uygulanamaz oldu. Bir dünya savaşından sonra, «sosyalist» ülkeler, öyle görünüyor ki, kazançlı çıkmayacaklardır. Şu anlamda ki, dünya yüzünde insan kaldığını farzetsek bile, yakıp yıkmaların sınırsız genişliği hayat seviyesini öylesine düşürür ki, sosyalizm olanak dışı kalır.

GÖRÜNÜŞTE ALDATICI OLAYLAR

Dogmatik bir Marksçılık, bir önceki devrim için geçerli ögütler verebilir ancak. Tıpkı, ileriki savaş için değil, geçen savaş için geçerli bir stratejisi olan generaller gibi. Şunu eklemeliyim ki, uluslararası politik eylem açısından incelenecek sektörler arasında, en ilginçlerinin, Marksçılığm geleneksel şemalarını doğrulayanlar olduğunu hiç sanmıyorum. Tam tersine, bugünkü dünyamızın en ilginç yanı, *eski çözüme kıyasla yeni olan olaylar*dır. Marjinal diyebileceğimiz bu olaylar üstünde yeterince düşünülmüyor. Çünkü bunlar, haphazır şemalara girmektedir. Örneğin, Üçüncü Dünya dediğimiz gelişmemiş dünya, gelecekte, *Sovyet Rusya* ile *Birleşik Amerika* arasında birinci derecede bir

rol oynayabilir. Bu da, klâsik anlamda bloklar savaşı (sosyalist blokla kapitalist blok) düşüncesine ve emperyalist ülkeler *arasındaki* savaş şemasına ters düşüyor. Ayrıca, atom enerjisi, hem kapitalizmin gelişme sorununu, hem de, sınıfların, özellikle işçi sınıfının kapitalist toplumda gelişim sorununu yeni bir biçimde ortaya koymaktadır. Bana göre İsrail sorunu yeni bir sorundur ve Marksçıların büyük bir bölüğü, başlangıçta İsrail sorununu yanlış bir biçimde ele almışlardır. Nitekim, kimileri, Kibutz'ların varlığına bakıp, İsrail'i daha ilkten, sosyalist bir devlet sayıyordu; kimileri de, İsrail'e, Arap uluslarının kurtuluşuna karşı savaşmak için emperyalizmin bir aracı gözüyle bakıyordu. Gerçek ise, o kadar basit değildir. İsrail, geçmişteki sosyalizmin doğrudan doğruya incelememize olanak veremeyeceği kadar yeni, zengin ve karmaşık bir olaydır. Onun için bu konuda, her şeyden önce kafamızı işletmemiz gerekiyor. Aynı şeyi Fidel Castro rejimi için de söyleyebiliriz. Yugoslavya ve Polonya (ki, komünist ve katolik bir ülkedir) sorunları da yeni birer sorundur. Bugünkü Almanya sorunu hiç bir şemaya girmeyen bir sorundur ve bugünkü sosyalistlerin Almanya'ya karşı ilgisiz kalmaları beni çok şaşırtıyor. Aslında kendi formüllerine uygun düşmeyen herhangi bir şeyi incelemek istemiyorlar âdeta. Bütün sosyalistler, Almanya'nın Avrupa'da ilk sosyalist ülke olacağını öngörmüşlerdi hep. Oysa, Avrupa'nın ilk sosyalist ülkesi Rusya oldu. Almanya'ya gelince, o, başarısızlığa uğrayan devrimden ve 1918 savaşından sonra, faşist oldu ve faşizmi de hiç bir devrim izlemedi.

Bugün önümüzde aşağı yukarı Amerikanlaşmış bir Almanya var. Bu da, bütün sosyalistler için, son derece önemli ve son derece şaşırtıcı bir olaydır.

Birleşik Amerika'ya gelince, diyebilirim ki, Marksçılar ABD'ni tanımazlıktan, «bilmezlikten» geliyorlar. Birleşik Amerika öyle bir ülkedir ki, orada kapitalizm çökecek yerde, *gelişmektedir*. Amerikan ekonomisi, klâsik kapitalist ekonominin birçok çelişki ve anlamsızlıklarını bağrında taşımaktadır. Bunun su götürür yanı yok. Bununla birlikte, kapitalizmin çöküşü üstüne ileri sürülen klâsik öngörülerin çoğu Amerika'da gerçekleşmekten uzaktır ve Amerikan hayatında demokrasi ilerlemektedir. Sosyal hayat bir bakıma çok demokratiktir ve örneğin, Fransa'da olup bitenlerin tersi bir durumdadır. Fransa'da bir işçi ile bir burjuva kesin olarak birbirinden ayrı diller konuşurlar, öyle ki, kimi zaman konuşup görüşmeleri çok güçtür. Oysa, Amerikan işçisi ve burjuvasının dili de, âddetleri de aynıdır; gerçekte, Fransız burjuvasıyle işçisinin âdetleri arasında aşağı yukarı yarı yoldadır. Bugün bir sosyalist kolayca şöyle diyebilir: «Ha? Birleşik Amerika'da sosyalizm mi? Hemen olacak şey değil, 25 yıl ister, 40 yıl ister buna. Şimdilik biz başka memleketlerle uğraşalım.» Peki, ben de derim ki, dünyanın en ileri tekniğine sahip bulunan, yakında nüfusu 180 milyonu bulacak olan ve durmadan gelişen bir ülkeyi bir yana bırakan insan, bilimsel bir sosyalist değildir. Bir sosyalistin Birleşik Amerika ile düpedüz ilgilenmemesi ve «başka yerlerdeki durumlar şemalarımıza daha uygun. Birleşik Amerika'yı bırakalım bir yana, daha

sonraya kalsın o» diyebilmesi olacak şey değildir. Öyle sanıyorum ki, yalnız Çin yöneticileri değil, Sovyet yöneticileri de Birleşik Amerika'dan «vazgeçmişlerdir». Bu, onları ilgilendirmeyen bir sektördür. Orada hiç bir şey mümkün değil; bugünkü durumda, sovyet tipi hiç bir düzen biçimini uygulamak onlara olacak gibi görünmüyor. Onun için, şöyle de olsa, böyle de olsa, *Birleşik Amerika düşman* sayılıyor.

Bu demek değildir ki, onunla savaşılıyor. Sıcak savaş yerine soğuk savaş olabilir. Ama, öyle de, böyle de, düşmandır, bize tamamiyle yasak olan bir sektördür Amerika. Dolayısıyle, Amerikan halkının tümü ya da aşağı yukarı tümü kesinkes düşman safına itiliyor. Ciddî bir sosyalist, bugün, Birleşik Amerika'nın *dünyanın bir parçası* olduğunu, onunla ilgilenmemek diye bir şey olamayacağını ve Amerikan halkının bugünkü Amerika'ya uygulanabilecek değişiklikler yapması gerektiğini göz önünde tutmalıdır.

İşte, Marksçılığın ve modernleşmesi gerekelerinin çok kısa bir özeti.

MADDECİLİK VE BİLİMLER TARİHİ

Marksçılığın, genel olarak, bilimsel düşünce üzerindeki etkilerini görmeye çalışalım. Toplumların incelenişinde Marksçılığın temelinde yer alan bu diyalektik maddecilik, bilimlerin gelişimine ve bilimsel bilginin incelenişine de uygulanabilr. Gerçekte, geleneksel Marksçı şemalar, bilimler tarihi-

nin incelenmesinde hayli yararlı olabilir. Bilimler tarihi; toplumların genel tarihi, devletin tarihi, toplumsal kurumlar ve dinler tarihi ile az çok aynı tempoda gelişmektedir. Bilimin çeşitli dönemlerdeki durumu incelenirse görülür ki, toplumların ekonomik ve politik gelişiminde, bilimin çok kesin bir işlevi olmuştur. Tarih boyunca bilimin gelişimi göz önünde tutulunca, olayların sosyal rejime sıkı sıkıya bağlı olarak geliştiği görülür. Elbette ki, bilimin de sosyal rejimin üstünde bir etkisi vardır. Örneğin, makineleşmeyi bilim yaratmıştır. Makineleşme de, üretim güçlerinin düzeyini yükselterek, derebeylik rejiminin ortadan kalkmasında başlıca etken olmuştur. Ama, aynı zamanda, her toplumun bilimsel bir düzeyi vardır. Bu düzey, soyut ve alabildiğine özgür bir aklın eseri değildir. Örneğin, son yüzyılda tekniğin, önceleri çok yavaş, sonra da son derece hızlı bir gelişim göstermesine karşılık, salt bilim, teorik bilim de, önceleri çok yavaş, sonraları da korkunç derecede bir gelişime ulaşmıştır. Öyle ki, bilim kafasının kendini dış dünyadan soyutlayıp, tek başına gelişebileceğini ve, kısaca, masa-başı düşüncesinin, öncüllerden yola çıkarak son keşiflere varabileceğini sanmak saçma olur.

Yunan bilimi, örneğin, Mısır bilimi, Maya bilimi hemen hemen ortak bir niteliğe sahiptiler: *Bunlar deneysel birer bilim değildirler.* Yunanlıların şaşılası bir geometrileri vardı. Buna, pratik olarak bugüne kadar hiç bir yenilik getirilmiş değildir. Yunanlıların, ayrıca, dikkate değer bir astronomi bilimleri de vardı. Ama, buna karşılık, fi-

zik ve kimya bilimleri yoktu. İşte, Yunan ve Maya toplumları gibi birbirinden böylesine farklı ve birbirinden haberi olmayan toplumlardaki bu durumun, köle rejiminin sonuçlarından biri olduğunu söylemek saçma olmaz sanıyorum. Köle rejimi, işlerin çoğunu, memleketin çoğunluğunu meydana getiren bir köle topluluğuna yaptırıyordu. Üretici güçlerin iyilenmesi sorunu pek önem taşımıyordu. Köle topluluğunun çok üstünde olan bir aristokrasi, teknik ilerleme ile hiç bir ilişkisi olmaksızın, bilgi sorunları üstünde düşünebiliyordu. Yunan filozofları için, tekniği geliştirme diye bir sorun yoktu. Çünkü, madenlerde çalıştırmaya yetecek kadar köle vardı. Köleler, kısa bir süre sonra ölüyorlardı. Çünkü, madenlerde çalışma koşulları korkunçtu. Ölenlerin yerine başkaları konuyordu. Ama, toplumun o günkü durumu içinde, bu kölelerin durumunu iyileştirecek teknik koşullar bulma sorunu pek önem taşımıyordu. Aynı düzeyde olan Mayalar tekerleği bilmiyorlardı. Düşünce özgürdü. Kuramsal sorunlar üstünde, hiç bir ayak bağı olmadan, işleyebilen bir düşünceydi bu. Yunanlılar, Kuramsal aklın bütün sorunları çözebileceğine ve deneyin önemi olmadığına öylesine inanıyorlardı ki, astronominin bile deneye pek ihtiyacı olmadığını düşünüyorlardı. Gök cisimleri üstünde en yüksek kesinlikle yaptıkları birtakım belirsiz gözlem dışında, onlarca astronomi yasalarını akıl, ideal ve salt akıl verebilir ve bulabilirdi.

Bilimin gelişmesinde, bir toplumun ilerlemesinde bulduğumuz şeyi de buluyoruz: Sıçramayla gelişim. Bütün çağlarda, bilimin oldukça duragan

kaldığı 10 yıllık, 20 yıllık, 40 yıllık, çoğu zaman, Ortaçağda olduğu gibi, daha uzun süreli dönemler olduğunu biliyoruz. Sonra birden, bilim hızla ilerlemiş ve birkaç yıl içinde, coşa taşa, şaşırtıcı sıçramalar yapmıştır. Şurası su götürmez ki, 1905'te Einstein tarafından görecelik teorisinin ve belki de 1926'da Louis de Broglie tarafından dalga teorisinin ortaya atılışı, fiziğin şaşılası ve son derece hızlı bir gelişiminin başlangıcı oldu. Zorlu bir coşup taşmaydı bu. Onu daha yumuşak bir dönem izleyecekti belki. Matematik biliminde de, durgunluk dönemlerinin sıçrama dönemlerini izlediği görülebilir.

Gelişimlerden doğan ilerleme yasası, bilimler tarihinin hemen hemen bir ucundan öbür ucuna kadar doğrulanabilir. Yalnız belli bir anda çelişik bir durumda olan toplumlar değil, bilimin kendisi gibi bu çelişkiler de, birinci derecede bir ilerleme kaynağıdırlar.

BİR ÖRNEK: IŞIK KURAMLARI

Klâsik olarak öne sürülen ve gerçekte çok ilginç olan bir örnek vereceğim size, ayrıntılarıyla: Işık'la ilgili modern kuramların doğuşu.

İlk ışık kuramları, *tanecik* temeline dayanan yayınma kuramlarıydı. Işığın, bir ışık ışını boyunca hareket eden küçük cisimciklerden meydana geldiği sanılıyordu az çok. Bu görünmeyen cisimcikler, belki de kesiksiz (sürekli) bir madde idiler, ama yer değiştiren bir çeşit madde. Young ile

Fresnel'in Enterferans (girişim) yasaları, ışığı ister istemez bir dalga kuramına indirgedi. Enterferans olaylarında, birbiriyle karşılaşan iki ışık demetinin çakışması karanlık meydana getirebilir. Yer değiştiren bir madde yığını söz konusu olunca da, iki ışığın birbirine katılımı olsa olsa, daha parlak bir ışık yaratabilir. Bundan bir *dalga kuramı* doğar. Işığın dalga kuramının büyük kuramcısı, birçok şaşırtıcı keşifler yapan, ve Maxwell teoremini kuran Maxwvell, bu elektromanyetik titreşimlerin dalga uzunluklarına göre sınıflandırılabileceğini ortaya koyar: Dalga uzunlukları yüksek olan (birçok kilometreden birçok metreye kadar) elekromanyetik titreşimler, radyoda kullandığımız Hertz dalgalarını meydana getirir. Sonra, dalga uzunlukları kısılınca, bir devre oluşur ve bu devre boyunca dikkate değer hiç bir şey görünmez gözümüze. Daha sonra kızıl-ötesi ışınlar, ardından da gözle görünen ışık gelir. Gözle görünen ışık tamamiyle Hertz dalgalarına benzer; şu farkla ki, dalga uzunluğu bir milimetrenin binde birinden biraz kısadır: 0,3-0,7 μ. Bir dalganın uzunluğu azalınca, ültraviyole, daha sonra X ışınları, ya da radyoaktivitenin gamma ışınları ile karşılaşırız. Maxwell'in teorisi, kuşkusuz, bugüne kadarki fizik teorilerinin en dikkate değenidir. Maxwell, teorisini (bütün yeni teoriler gibi) bir anda kabul ettiremedi. Işığı elektromanyetik dalga ile özdeş sayan görüşü hemen benimsenmedi. Bu uğurda savaşması gerekti ve bu savaşın güçlükleri karşısında hayli umutsuzluğa düştü. Bununla birlikte, Maxwell'in kuramı, XIX. yüzyılın sonlarında dünyaca kabul edildi. Ama, da-

ha 1900'da, bu güzelim elektromanyetik kuram bir engelle karşılaştı: Bu, *ışıksız cisimlerin ışıması*'ydı. Bu cisimlerden çıkan kalorifik (ısı veren) ışınlar gözle görülemiyordu. Oysa, ısıyı güneşten bize kadar taşıyabilen ışınlar sadece ışık ışınlarıydı. Işıksız cismin belli bir sıcaklık altında incelenmesi elektromanyetik kuram çerçevesi içinde pek iyi sonuç vermiyordu. 1900'da, fizikçi Max Planck, *ışık kuvantomu* kavramını ileri sürerek barutu ateşledi. Planck, Kuvanta kuramını ortaya attı ve elektromanyetik enerjiyi, kuvantum'ların, yani «enerji taneleri» denen çok küçük enerji paketlerinin saçtığını ileri sürdü.

Aslında, Planck, eski düşüncelere çok bağlıydı ve kuvantum'ları bulmakla birlikte, kuvantum kuramının sonraki gelişimine pek katılmadı. Zaten bir süre, bu kuvanta kuramı köşede bucakta kaldı. Bir kere, ortada ışığın elektromanyetik kuramı vardı. Sonra ışıksız cismin ışımasıyla ilgili incelemelerde kuvanta'ya dayanılarak yeni düşünceler ileri sürülüyordu. Einstein, fotoelektrik etkiyi açıkladığı zaman, durum daha da çelişik bir hal aldı. Fotoelektrik etki, daha 1887'de Hertz tarafından keşfedilmişti. Bu öyle bir etkiydi ki, onunla, dalga uzunluğu az olan ışık ışınları, ültraviyole veya X ışınları madde üstüne düşünce, elektronlar salıvermekte ve dışarıya elektron bombardımanları gönderebilmekteydiler. Hepiniz fotoelektrik hücresini bilirsiniz ve hayatınızda bir iki kez kullanmışsınızdır onu. Fotoelektrik olayının nicel bir açıklaması için (yani, yalnız elektronların değil, deney sonuçlarına uygun sayısız elektronun çıktı-

ğını görebilmek için), hiç bir *elektromanyetik kuramdan yararlanmak mümkün* değildi. Fotoelektrik etkiyi, Planck'ın bulduğu kuvantum'larla Einstein açıkladı. O zamanlar fotoelektrik etki önemsiz bir fizik olayı değildi, ışık kuramında önemli bir yer tutuyordu. Fotoelektrik etki şunu ortaya koydu: Bir ışık demeti bir demir plâka üzerine düşer ve oradan elektron koparıp atarsa, bunun devamlı bir ışık demeti olduğunu kabul etmek imkânsızdır. Bu ışığın kuvantum'lara bölünmesi kaçınılmaz görünüyordu. Çelişki korkunç bir durum alıyor: Işık kimi zaman tanecik, kimi zaman dalga biçiminde beliriyor. Enterferenslarda dalga, fotoelektrik etkide tanecik olarak görünüyor. Bu açıklama 1905'te yapılmıştı. Tez ve antitezden sonra, sentezin yapılabilmesi için, 1925 yılını beklemek gerekiyordu. Önümüzde klâsik şema var: Tez (dalga kuramı), antitez (tanecik kuramı) ve sentez. Sentez mümkün görünmüyor. Bununla birlikte, bir kuram gerekiyordu. Öyle bir kuram ki, bazı hallerde ışığın, titreşimli elektromanyetik bir olay olduğunu, başka hallerde de, sonsuz küçük tanelerden ileri geldiğini, bir parçacık kuramı olması gerektiğini açıklayabilsin. Sentez, 1925'te Louis de Brogli'nin ortaya koyduğu bugünkü kuvanta mekaniğidir. Louis de Brogli, ışığın, *aynı zamanda cisimcik ve dalga olduğunu gösterdi;* bunlar aynı gerçeğin çeşitli belirtileriydi. Louis de Brogli, daha da ileri giderek şöyle diyordu: Işık yalnız cisimcik ve dalga değil, *maddenin kendisi* (ki, bugüne kadar yalnız cisimcik biçiminde görünmüştür) *aynı zamanda cisimcik ve dalga*'dır. Dolayı-

sıyle, insan, sonunda, bazı hallerde, ışıkla ne yapılıyorduysa, aynı şeyi madde ile yapabilecekti. Davisson ve Germer'in daha sonraki deneyleri göstermiştir ki, ışık kırınması elde edildiği gibi, elektron kırınması da elde edilebilir ve bugün elektronik mikroskop, hattâ protonik mikroskop, elektron ya da protonlar bakımından, ışığınkilere benzer dalga özellikleri kullanmaktadırlar. Burada kuvanta mekaniğinin ayrıntılarına girmek istemiyorum. Şunu ekleyelim ki, bugün bu mekanik, dengede olmaktan çok uzaktır, hattâ çok hastadır. Ama, sentez yeni bir kuram biçiminde yapılmıştır. Bu örnek hayli göz kamaştırıcıdır ve kendi kendine yetmektedir. Bu örnek, ışık kuramının gelişimini, çelişki ile gelişmenin tamamiyle klâsik şemasını izlediğini göstermiştir: Tez, antitez ve sentez.

BİLİMLER TARİHİ SORUNLARI

Bu çeşit açıklamaların güçsüz yanları nelerdir? Birincisi şu: Çelişik durum, Marksçılığın sandırdığı gibi, pek o kadar *üzüntü verici* değildir. Bilimlerde, düşünce için, düşünen insan için, çelişkili bir durumun yıkıcı olduğu sanılabilir. Oysa, öteden beri, bilimlerde, uzun süredir, çelişkili durumlar olagelmiştir ve bunlar, bilginleri, burada anlaşılmayan bir sorunun varlığını kabul ederek, çalışmalarını aynı zamanda iki cephede - hiç bir şey olmamış gibi - sürdürmekten alıkoyamamıştır. Son olarak, durum, çoğu zaman, çözümlemeye çalışılmadan çözümlenmiştir. Çünkü, bazı yeni dü-

şüncelerin katkısı, çoğu zaman rastlantıyla, aslında bilginlerin pek umursamadıkları bu çelişkiyi çözümlemeyi sağlamaktaydı. Diyebilirim ki, Çelişkinin yarattığı bu «acı»ya karşı bağımsızlık, *tek başına* bilimin *ilerlemesine olanak sağlamış olabilir*. Oysa, çelişki karşısında duraksansaydı, onu çözümleme yolu henüz bulunamadığı için, bilim ilerleyemezdi. Çok özgül bir örnek verelim bu konuda: Eukleides Postulası. Bunun gibi daha yüz örnek verebiliriz. Ama, Eukleides postulası en ilginç örnektir. Eukleides'in çalışmaları İsa'dan 300 yıl öncelerine uzar. Ciddî bir postuladır, Eukleides'in postulası. Geometrinin birçok belitini (aksiyom) ortaya attıktan sonra, Yunanlılar, ispatlamaya imkân olmayan ama, kendilerine doğru görünen bir teorem karşısında olduklarını anlamışlardı. Bu teoreme göre, bir noktadan bir doğruya bir tek paralel çizilebilir. Kesindir bu. Bu konuda kimsenin şüphesi olamaz. *Bununla birlikte, bütün çabalar bunu ispatlamakta güçsüz kalmaktadır*. Yunanlılar, her şeyden önce bu çelişkiye önem vermeselerdi, ne olurdu? Matematiğin ilk önerileriydi bunlar. *Bununla yetinselerdi, büyük bir şey bulmuş olmayacaklardı belki de.* Oysa, onlar, büyük bir ataklıkla işi ötelere vardırdılar. Bunu ispatlamaya kalkışanlar çok oldu tabiî. Ama, bu, *matematik bilimlerinin Eukleides postulasını aşmasına engel olamadı*. Kısacası, *bu postula sorununun çözümlenmesi için, aradan iki bin yıl geçmesi gerekti*. Bugün, Eukleides postulası ile ilgili bu boşuna araştırmanın ne olduğunu kesin bir biçimde anlayabilmek için Bolyay, Lobaçevski, Rie-

mann, Poincaré, Hilbert'in çabaları gerekti. Bu boşuna araştırmayı özetlemek gerekirse, denebilir ki bu, *kaptanın yaşı problemi* idi. Aşağı yukarı ortaya şöyle konabilecek bir problemin aynıydı bu: Benim bir gemim var. Size boyunu, enini, isterseniz bir de ağırlığını vereyim. Siz bana kaptanın yaşını bulunuz. Bu verilere dayanarak kaptanın yaşını bulma olanağı yoktur. İşte, Eukleides postulası da, genel olarak bundan başka bir şey değildir: Ondan önceki belit'ler, probleme çözüm getirmeye yeterli değildi. Belli bir boy, en ve ağırlıktaki gemilerin nasıl kaptanı 30 yaşında, başka gemilerinki de 40 yaşında olabilirse; Eukleides postulasından önceki belitlere dayanarak, çeşitli geometriler kurulabilir. Kimilerinde postula doğru, kimilerinde yanlıştır. Öyle ki, daha öncesinden başlayarak, postula ispatlanamamaktadır.

Bu durumu açık seçik görebilmek için, matematikte iki bin yıllık tam bir dinginlik (quitétude) gerekti. Tabiî, bu çelişik durum yine de, yukarıda adları geçen Lobaçevski, Bolyay, Riemann, Poincaré, Hilbert gibi geometricileri, bir kez daha problemi ele almaya zorlamış, birtakım yeni gelişmelere yol açmış ve bu ara, örneğin, bu problemden çıkan ve modern matematiğin en şaşılası kısımlarından biri olan aksiyomatik'i doğurmuştur. Demek, *şurası su götürmez ki, bu çelişkiler, çıkardıkları küçük «güçlük» ile kıyaslanamayacak birtakım gelişmelere yol açmıştır. Ama bu gelişmeler iki bin yıllık bir sürede oluşmuş ve çelişki ile iyiden iyiye uzlaşılmıştır.*

Bu, bilimler alanında çelişki yoluyla gelişme-

nin bir sınırıdır diye düşündükten sonra, kendi kendime dedim ki, *ayni şey politika alanında da* olmalıdır ve belki de, sorunun bu yönü üzerinde yeterince kafa yorulmamıştır; toplumlar *çok uzun süre* çelişik bir durumda yaşayabilirler ve Marksçılık, tartışma götürmez bir biçimde, bir toplumun çökmesine yol açan çelişkilerin incelenmesinde pek acele etmiştir. Altı yıl sürebilecek olan Cezayir savaşından söz etmiyorum. Ben sadece, proletarya ile burjuvazinin bir arada yaşamasından ve sözde çelişkilerin etkisi altında, hemen çökmesi gereken kapitalist rejimden söz ediyorum. Az önce de söylediğim gibi, kapitalist rejim çökmemiş, tam tersine gelişmiştir. Onun için, toplumda da, çelişkilerin var olduğu ve *zamanla*, az çok çözümlenebilecekleri bir durum yaratmaları mümkündür. Yine mümkündür ki, toplumun birbirine düşman sınıflara bölünmesindeki çelişki boyuna sürmeyecek ama belki de, bilimlerde olduğu gibi, sandığımızdan daha uzun sürecektir. Ne olursa olsun, Komünist Menifestosu çıkalı yüzyılı geçiyor.

Ama, Marksçılığın, bilim alanında çelişki yoluyla gelişme kuramının *tekrarlanması*'nın bana en güçsüz görünen yönü, pireyi deve gösterme çabasıdır. Çelişki kavramının olumlu rolü *Marx ve Hegel zamanında hayli yeniydi* ve bu filozoflar, bu temayı, saptanımcı (fixiste) veya Kantçı düşüncelere karşı geliştirmekte haklıydılar. Bunun su götürür yanı yok. Ama *bugün* bilimsel çabanın toptan açıklanmasında, akıllıca ama iyi bilinen ve alanı sınırlı bir gözlem söz konusudur artık. Öyle sanıyorum ki, Bilimler tarihini ciddî bir biçimde

incelemek istersek, (ki, bu, Fransa'da ve daha birçok memlekette ihmale uğramıştır. Çünkü, aslında, lise öğrencileri bilimi ve tarihi bellemekte ama, bilimler tarihini hiç mi hiç öğrenmemektedirler), çelişki saplantısından kurtulmamız gerekir ve *sayısı pek az ve aynı zamanda ilkel olan* genel kuralları uygulamaya çalışmaktan çok, daha zengin ve daha derin incelemeler yapmak yerinde olur.

MARKSÇILAR VE BİLİMSEL DÜŞÜNCE:

FİZİK

Marksçılığın, bilimler tarihiyle ilgili incelemede değil, bilimsel düşünce içindeki etkisini görelim şimdi.

Bir fizikçinin düşünce gelişimini şöyle şemalaştırabiliriz: Fizikçi, önce, kendine birtakım olgular ve sonuçlar sağlayacak olan *gözlemle* başlayacak işe. Sonra bunun *açıklama*sına girişecektir. Bu açıklama, genişçe anlamında matematik bir açıklama olacaktır. Fizikçi daha sonra, birtakım *örnekler* saptayacak, gözlemlediği yasaları birtakım *semboller*'le ortaya koyacaktır. Sembol, her aşamada bilgin için birinci derecede önem taşır. Fizikçi, sembolik açıklamalarla ilgili şemasını saptadıktan sonra, bundan sonuçlar çıkaracak, onun ardından da, kurduğu teorilerin gerçeğe uyup uymadığını görmek için *deneye dönecektir*. Örnek olarak, Neptün gezegeninin Leverrier tarafından

keşfini alalım. Astronomi bilgileri, Urans'un devinim sarsınımlarını (perturbations) açıklayamıyorlardı bir türlü. Leverrier, bu sarsınımlara bir başka gezegenin yol açabileceğini ileri sürdü ve hesaplaya kitaplaya bu gezegenin uydusunu buldu. 23 Eylül 1846'da, astronom Gall, belirtilen yer ve saatte gökyüzünü gözleyerek, varlığı Leverrier'nin kuramsal düşüncelerine dayanan gezegeni kesin olarak keşfetti. *Gözlem, kuram* ve *gözlem.* İşte size, fizik araştırmalarının üç aşaması.

Fizikçinin kullandığı örnek ve sembollerin niteliğine gelince, üstün derecede matematiksel bir niteliktir bu. Işık kuramının temelini oluşturan elektrik ve manyetik alanlar, vektör alanlarıdır, yani çok soyut şeylerdir. Modern fizik geliştikçe soyutlaşmaya yöneliyor, yani, duygularımızın bize gösterdiği örneklerden uzaklaşıyor. Biz, bir temel cisimciği, proton, mezon ve foton'u küçük boyutta bir yuvarlacık olarak düşünebiliyoruz.[1] Ama, kuramcı bir fizik bilgini şöyle diyecektir: *Atomu meydana getiren temel parçacıklardan her biri, Lorentz grubundan olan ve daha küçüğüne indirgenemeyen birimsel bir simgeden başka bir şey değildir.* Bu cümleyi açıklamaya kalkmayacağım. Bile bile kullandım onu. Bilgiçlik taslamak için değil, modern fiziğin sembollere ne kadar çok başvurduğunu göstermek için. Hem şunu kabul etmek gerekir ki: Bugünkü Kuvanta fiziği hayli hastadır.

Maddenin bu şekilde mikroskopik yuvarlacıklardan oluştuğunu duyularımızla doğrulamak olanağından henüz çok uzağız.

Fizik dünyanın betimlenmesinde gerekli olan matematik örnekler öylesine karmaşıktır ki (ve sağduyu diyebileceğimiz şeyden öylesine uzaktır ki), fizikçiler bugün azbuçuk şaşırmış durumdadırlar ve gerçekten doyurucu bir kurama da sahip değildirler. Kuvanta alanları kuramı denilen kuram, göz kamaştırıcı zihinsel bir kurgudur. Bu kuram birçok başarı elde etmiş olmakla beraber, hiç değilse matematik, belki daha çok fizik olarak, birçok çelişki veya tutarsızlıklara dayanmaktadır. Kimi fizikçiler, bu kuramın baştan başa tutarsız olduğunu ileri sürüyor ve bu tutarsızlığı gene tutarsız yollardan ispatlamaya çalışıyorlar. Denebilir ki, her kuramcı fizikçinin kendine özgü kuramı vardır. Bunlar, pek öyle sağlam kuramlar değildir ve fizikçiler de bunun farkındadırlar. Burada insan, diyalektik Marksçılığın, ilerleme doğrultusundaki evrimin dayandığı çelişkiyi farkettiğini acı bir biçimde hissediyor.

MATEMATİK BİLİMLER VE GERÇEK

Matematik bilimine gelince, pek değişmeyen bir yönde gelişmekten geri kalmamıştır. Matematiğin dış dünyaya köle olmaması gerektiği ve dış dünyayı betimlemekle görevli olmadığı git gide daha çok anlaşılmaktadır. Dünyamızı betimleme işi yalnız fizikçinin işidir. Matematik bilimi, kural olarak konan bazı belitlerden başlıyarak birtakım ilintiler arar. Sonuç olarak bazı denklemler ve özellikler elde etmeyi sağlar, ama bu özelliklerin

gerçek dünya ile ilişkisini hesaba katmaz. Matematikle fiziğin birbirine karıştırılmasının tehlikeleri yeterince görüldü eskiden. Euklides Postulası üstündeki iki bin yılı aşkın ispat çabaları, matematiği fizikten bağımsız kılan birtakım aşamalardan geçmiştir. Modern aksiyomatiğe göre düşünmedikleri ve hepimizin tanıdığı fizik plan ve uzayı betimlemeye çalıştıkları için, ilk geometri bilginleri, Euklides postulasının kaçınılmaz niteliği üzerinde yanılgıya düşmüşlerdir. Uzay, bize Euklides'in uzayı gibi (tanımladığı uzay gibi) göründüğü için, ilk geometriciler onun ispatlanabileceği kanısındaydılar. Bugün, evrenin daha büyük bir bölüğünde yapabileceğimiz ölçümler ve gözlemlerde sahip olduğumuz büyük kesinliğe dayanarak, dünyanın *Euklides dünyası olmadığını* düşünebiliyoruz. Dünya sadece, Euklides geometrisinin geçerli olabileceği bir evrene oldukça benzeyen sınırlı bir uzay parçasıdır. A priori olarak, ilginç diye bakılan öteki geometrilerin incelenmesini sınırlayan *Euklides varsayımı, gerçek dünyaya hiç de uygun değildi*. Bugünün matematikçileri, her çeşit biçim ve boyuttaki bir sürü uzay alanını inceliyor ve bu uzayların fizikle olan ilintisiyle hiç uğraşmıyorlar. Deneylerine en uyanı bulabilmek için, arada bir, matematiğin ortaya koyduğu örneklere başvurmak Fizikçiye düşmektedir. Hattâ, fizikçilerin, yıllar önce geliştirilen kuramsal araçların, kendi bilimleri için yararlı olabileceğini farkettikleri olmuştur, hem de sık sık. Görecelik (rölativite) kuramında tansörler veya Kuvanta mekaniğinde Hilbert uzayları buna örnek gösterilebilir.

Demek, matematikçi, gerçek dünyadan bağımsız kalmak isteğindedir. Tamamiyle bağımsız olduğu anlamına gelmez bu, elbette. Yaptığı araştırmalar, içinde yaşadığı evrende her zaman ilişkilerini sürdürmektedir. Bu araştırmalar baştan başa kuramsal değildir. İlişkiler, çoğu zaman uzak olsa da, vardırlar. Fizikçilerin, çoğu kez eskiden ortaya konmuş, ve kendileriyle ilgili olmayan matematik örneklerden sevine sevine yararlandıkları ne kadar doğruysa, matematik bilimlerinin de, esinlerini çoğu zaman fizikten aldıkları da o kadar doğrudur. Demek, «karşılıklı bir bağımlılık içinde bir bağımsızlık»tır söz konusu olan. Matematikçi esinini fizik dünyada arar. Ama, o noktadan sonra, serbestçe yoluna gider ve, her halde, kuracağı ve yaratacağı yapıyı baştanbaşa özerk temellere dayatır.

MATEMATİK VE MANTIK

Bu Durum, özellikle matematiksel mantığın gelişiminde görülebilir. Modern matematikteki kümeler (cümleler) kuramında son yıllarda ortaya çıkan çelişkiler, modern mantığın temelini oluşturmuştur. *Eşitlik, içeren, içerik* ve *varlık* kelimelerine ne anlam vermeli ve tümdengelimli matematik düşünme (raisonnement) kurallarını nasıl kurmalı? XX. yüzyılın başlarında, matematikçiler, yalnız yapıcı olanaklarımızı değil, aynı zamanda hayal gücümüzü de aşacak denli büyük kümeler (cümleler) kullanma ihtiyacını duydular. O zaman, böylesi

«küme»lerin varlığı üzerinde tartışmaya girdiler. Kimilerine göre matematikte varlık bir «insan» yapısının olasılığına bağlıydı; kimilerine göre de, sağlam bir gerçekliğe sahip olmakla beraber, ondan bağımsızdı. Bugün bu çeşitli varlık anlayışının gerçek bir matematik düşünceden uzak oldukları kabul ediliyor. Bir kez daha matematikle fiziği birbirine karıştırmışlardı! Modern mantık, Euklides'e dayalı olan veya olmayan geometriler gibi aksiyomatik (aksiyoma bağlı) bir kuramdır ve, örneğin, bir satranç oyununa benzetilebilir. Bir satranç oyununu tanımlamak için, önce taşlar tanımlanır: şah, vezir, at, kule, vb. Bu taşların kırala, ata vb'na benzemelerine rağmen, kimse bu adların doğruluğunu göstermeye kalkışmaz. Çünkü onlara başka adlar da konabilirdi. Oyunun kuralları olarak, özellikle, bu çeşitli taşların ileriye sürülüşü gösteriliyor sadece. Bunun da doğrulanmasına gerek yoktur, çünkü, başka kurallar seçilebilirdi. Bunun niçini yok. Herşey neyse odur, tıpkı tanımlandıkları gibi, Satranç oyunu kuramının aksiyomları olan bu oyun kurallarından başlayarak birtakım tümdengelimler yapılabilir, yani birkaç parti oyun oynanabilir ve beyazlar yada siyahlarla kazanma olanakları üstünde teoremler isptlanabilir. Matematik mantık da aynı biçimde işlemektedir. Üst üste iki çizgi ile gösterilen eşit işaretinin sağduyunun belirttiği eşitlikle özel bir ilişkisi yoktur, durum bir başka sembolle gösterilebilir ya da ona bir başka ad verilebilir. $A \subset B$ diye yazdığımız zaman «B, A'yı kapsar» veya «A, B'nin içinde vardır» diye okuruz. Bu kapsama sembolünün, matematik temeli bakı-

ımından, halk dilindeki kapsama ile hiç bir ilişkisi yoktur. Bir başka türlü de yazılıp adlandırılabilecek matematik bir semboldür bu. Modern matematikte kullanılan sembol ve harflerin listesi, satranç oyunundaki taşlar listesinin aynıdır. Onları kullanma biçimine gelince, bu, mantıklı düşünmenin kuralını oluşturmaktadır. Bu kuralı, oldukça keyfe bağlı bir biçimde seçmek mümkündür, tıpkı, satranç oyunu piyonlarının hareket kuralları seçildiği gibi. Bu kural seçildikten sonra, bir mantık kurulmuştur. Bugünkü matematiğin tümünü, Peano ve Bertrand Russell'in gösterdikleri gibi, bu mantık sembollerini, düşündüğümüz şeye ilişkin hiçbir «anlamı» olmaksızın kullanarak yazabiliriz. Elbette, biz *herhangi* bir mantığı seçmiş değiliz. Biz günlük yaşantımızdaki mantığı seçtik. Bu mantıkda =, «eşit», ⊂ «Kapsar» anlamına gelir. Ve usa vurma kuralları, aynı zamanda, günlük yaşantımız ve gerçek dünya üzerine kurulu düşünce metodumuz ile bildiğimiz kurallardır. Matematik alanında ilerlememizi sağlıyan budur: kullanılan soyut nesneler, bildiğimiz somut nesnelere çok yakındır. Bununla beraber, yine de matematiğin bağımsız olmasını istediğimiz bir temeli var. Zaten, kullanılan çeşitli mantık araçlarının gerçek dünyadan bağımsız olduğunu şimdi bildiğimize göre, onlara en uygun düşeni, yani eşittir, kapsar, içerir kelimelerini kullanıyoruz. Matematik kitapları da Fransızca olarak yazılmıştır, yoksa mantıklı sembollerle değil. Bunun tersi çok korkunç bir karmaşa yaratabilirdi. (Tıpkı bir kâğıt oyununda kartlara 1'den 13'e kadar numara verip oyunda kâğıt alma-

yı 1'den 13'e kadar büyüklük sırasından başka bir sıraya göre düzenlemede olduğu gibi! Böyle bir oyunu oynamak için daha fazla zihin çabası gerekeceği apaçıktır).

Tabiî, başka mantıklara başvurmak da mümkündür. Nitekim başvurulmaktadır da. Sezgisel (intuitioniste) denen ve birkaç zamandır Hollanda okulunda gözde olan matematik, üçüncü şıkkın imkânsızlığı ilkesini, (iki önermeden biri doğru ise öteki yanlıştır, üçüncü bir varsayım da söz konusu değildir) kabul etmiyor (çünkü, bir özelliğin karşıtının karşıtı o özellik değildir.) Bu düşünce bizimkinden daha *tutarlı* bir mantığa dayanmakta ama, cılız ve daha elverişsiz sonuçlara varmaktadır. Bugünkü mantığımız, evrenimizle yakın komşuluk ilişkileri kurmak isteyen matematiklere daha uygun görünmektedir. Ama, yarının dünyasında, maddede, sonsuz küçüğü incelememiz gerektiği zaman, beynimizde yeri olan ve bize makroskopik olaylardan gelen mantığın hâlâ uygulanabileceğini kim söyleyebilir? Hiç de kesin değildir bu. Bugün, günlük hayatımızda en basit sağduyu gibi görünen şeyin, sonsuz küçük üzerinde düşündüğümüz zaman hâlâ doğru olacağını garanti edemeyiz ve o zaman, aklımızdan bağımsız olarak kurulan ve belki de hayal edilmesi güç olan bir mantık yaratmamız gerekmediğini kim söyleyebilir bize? İşte o zaman, yeniden, matematikçilerin kolay gibi görünen oyunu, fizik gerçeklikte yeni bir uygulama bulacaktır.

Doğrusunu isterseniz, Marksçılık bu gelişim üzerinde çok az bir etki yapmıştır. Hattâ öyle sa-

nıyorum ki, bütünüyle, marksçıların çoğu bunun anlamını pek iyi kavramamışlardır. Engels, karmaşık sayılar ve Euklides'e dayanmayan geometrilerle, matematikçilerin fantezisi diye alay etmişti. Oysa bugün, karmaşık sayılara, mekânı üç boyuttan fazla boyutlara dayayan geometriler bütün fizikçilerce kullanılmaktadır.

JDANOVCULUK

Jdanov'cular ve öbür sözde-Marksçılar, cebir, görcelik, Kuvanta kurumları (hattâ olasılık hesapları) gibi matematikle fiziğin en soyut bölümlerinin hiçbir değeri olmadığını ileri sürmeye yeltendiler. Stalin döneminin en kötü günlerinde bile, Sovyet hükümetinin okul yapımını ve kitle kültürünü artırmaya çalışmasına, bilimlerin yayılmasını büyük ölçüde desteklemesine karşın, Jdanov'culuk, bilimsel görüşlerin bir kısmına, Marksçı dogmacılık adına, saldırmaya kalkıştı. Bu yönde gelişseydi, sovyet bilimini yıkabilirdi. Çünkü, bilimlerin gelişmesi için, eksiksiz bir özgürlük gereklidir. Bilimsel buluşlar, kısa süreli yarar ölçülerine bağlı tutulamazlar. Jdanov, kara sinekler üstünde incelemeler yapan doğa bilginleriyle alay ederken, doğa bilimlerinin yöntem ve amaçları konusunda büyük bir anlayışsızlık göstermekteydi.

Toplumsal bakımdan, Jdanov'culuk nerden geliyor? Kimi zaman solcu politika adamlarının bilime karşı buyrukçu ve küçümseyici tutumları nerden geliyor? O tutum ki, onları, kendi öğretile-

ri adına ve sahte bir Marksçılığa dayanarak, bilim adamlarını yönetmeye götürmüştür. Kapitalist ülkelerde, Marksçı kuramcılar, çalışmalarında yönetici sınıfların resmi dünyasına cephe almışlardır hep. Marx, öğretisini, yüzlerce öğrenciye, bir üniversite profesörü olarak yaymış bir insan değildir. Devrimciler, çoğu zaman, işkencelere uğramış kişilerdir. Bilimsel sosyalizmin oluşturduğu yeni bilimsel kuram içinde, Marx, üniversite kürsülerinde okutulan kuramlara karşı çıkıyordu. Buna bakarak, üniversitelerde öğretilen ne varsa hepsinin küflenmiş ve tutucu olduğunu ileri sürmek, çoğu zaman, acele verilmiş bir yargı olur. Günümüzde Marksçılık, resmî kuramlara, ders kitaplarında okutulan tarihe; radyoda, televizyonda, basının büyük bölüğünde yurdumuzun bütün insanlarına tepeden inme kabul ettirilen mitolojiye taban tabana karşıttır. Yöneticiler, her çeşit yoldan, köhnemiş kuramlarını yayarken, kendini yeni gerçeklerin ve sınırsız sorumlulukların taşıyıcısı sayan sosyalist savaşçı, bütün görüşlere, hattâ matematik, fizik ve biyoloji alanında edinilmiş görüşlere, şöyle üstten bakma kolaylığına kaptırabilir kendini. Zaten, her yeni kuram, her şeyi kendi buyruğu altına alma eğilimi taşır. Oysa, tarih veya ekonomi çerçevesi içinde, bir bilgin (gerici de olsa), bir ölçüde yararlı ve verimli olabilecek düşünceler geliştirmektedir. Şu var ki, matematik, fizik, biyoloji gibi büyük bir gelişim zenginliğine ulaşmış bilimlerde, bir sosyalist, gülünç olmadan, geçerlikteki düşünceleri yüksekten yargılamaya kalkışamaz. Çünkü, dediğimiz gibi, gelişen bilim pratik olarak,

bilginlerin politika yada dinsel görüşlerinden bağımsızdır. Bir burjuva bilimi ve bir proletarya bilimi diye bir şey yoktur. Yeni bir duruma kadar, yalnız bir tek bilim vardır ve bilimsel araştırmaya bir sınıf yönü verme yolundaki bütün çabalar boşuna olmuştur. Gerçekte, zamanlarının resmi öğretileriyle açıktan açığa savaş halinde olan Marx ve Engels'in durumu, çoğu zaman onları, bilimler üzerinde aceleci birtakım tutumlara, dogmacılık sayılabilecek tutumlara götürmekteydi kolayca. Engin bir kültür sahibi olan Karl Marx, matematiğe de çalışmıştı. Onun düzeyi, bir lisans öğrencisinin düzeyiydi. Bu da, ekonomik ve politik sorunlarda uzman olan bir kimse için, çok ilginç sayılabilir. Marx, matematik çalışmalarıyla ilgili 900 sayfa bırakmıştır. Bunun büyük bölüğü alıştırmalar ve başvurduğu kitapların kopyasından meydana gelmektedir. Bir gün Marx, türev'in yeni bir tanımına rastlar ve bunu Engels'e bildirir. Engels, ona şöyle karşılık verir: «Çalışmalarınızı kutlarım. Şimdi apaçık görüyor ve matematikçilerin türev'ler konusunda bizimle alay etmelerine şaşmıyorum. Bu da, bir kez daha, bu bayların tek yanlı düşündüklerini ispatlıyor bence.» Gerçekteyse, Marx'ın tanımı eksiksiz değildi. Zaten, bu konuda bilmsel çevrelerde konuşmayı düşünmedi hiçbir zaman. Matematikçilerin verdiği ve Engels'in yutturmaca dediği tanım, günümüze kadar süregelen ve dünyanın bütün ülkelerinde lise bitirme çağından önceki öğrencilere öğretilen tanımdır. Görülüyor ki, büyük kültür ve zekâ sahibi olan, politik konulardaki bilgisi zamanının çoğu insanlarının-

kinden üstün durumda bulunan Engels, kendini matematik konusunda söz söylemeye yetkili sayabiliyordu. Oysa, onun matematik bilgisi çok zayıftı ve çoğu eskimiş olan birtakım ticarî amaçlı bilgilerle yüklü kitaplardan edinmeydi.

BİLİM VE ÖZGÜRLÜK

Daha başlangıçtan beri köklerini Marksçı düşüncenin aşırı kanadından alan Jdanov'culuk, Stalin döneminin sonlarında, bürokratlarca iktidara uygulandığı andan itibaren tehlikeli oldu. Mutlak bir iktidara sahip olan bu bürokratlar, hangi toplum katından gelirse gelsin, bütün diretmeleri kırmış ve çok ağır sorumluluklar yüklenerek, bir sosyalist kuramcılık adına, bilmi buyrukları altına alabileceklerine inanır olmuşlardı. Öte yandan, üniversite, bütün gelenekleriyle, totaliter güçlerin önüne her zaman bir engel olarak çıkmışlardır. Oysa, bir bakıma başka insanlara kapalı olan araştırmalarının özü gereği, iktidarın aşırılıklarına karşı kendini koruyabilir büyük ölçüde. Stalincilik, aydınların bağımsızlığını kısıtlamaya kalkışmazlık edemezdi. İşte, Jdanov'culuğun kaynaklarından biri de bu kısıtlama eğilimidir. Jdanov'culuk, aslında, ikinci derecede bir tehlike olarak kalmıştır. Çünkü, bütün yurtta, öğrenimi geliştirmek için büyük çabalar harcamış olan kolektif mülkiyet rejimi içinde dal budak salmıştır. Öyle ki, dogmatik aşırılıklar, sonunda, şaşırtıcı bir olay niteliği kazanmıştır. Oysa, bütün sağ diktatörlüklerde, özel-

likle de faşist rejimlerde, halk yığınlarının köleleştirilmesi, eğitim düzeyinin düşürülmesi, düşünceye ve üniversiteye karşı sistemli bir savaşla birlikte yürütülmektedir. On iki yıllık egemenlik döneminde Nazilik, dünyada ön planda yer alan Alman bilim ve kültürünü hemen hemen tamamiyle yok etti. Bugünkü Fransa'da iktidarın, özellikle laikliğe, öğrencilere ve üniversiteye saldırması boşuna değildir. Burada, aynı temellere dayanmayan ve çok daha büyük bir tehlike olan Jdanov'culukla kıyaslanamıyacak olaylar yer almaktadır.

Peki, niçin bir burjuva bilimi ve bir proletarya bilimi yok da, bir tek bilim var? Gelişen bilim, politik iktidarlara karşı niçin bağımsızdır? Uzun süreden beri, kapitalist rejimin yükselişinden çok önceleri, yönetici sınıflar, bilimin ancak en az bir özgürlükle gelişebileceğini hesaba katmışlardır. Aynı zamanda bilginler, durmadan bu özgürlüğü istemişlerdir. Böylece, *üniversitenin* resmî makamlara karşı *bağımsızlığı* doğrultusundaki gelenek yavaş yavaş kurulmuştur. Üniversite, bilimsel ya da meslekî çalışmalarında, politika ya da dinsel kanılarını biryana bırakmaktadır. Bir tarih profesörü, Ortaçağda kiliseyi, katolik olup olmadığını düşünmeden inceliyebilmelidir. Zaten, modern dünyada, bir bilginin dinsel ya da politik düşünceleri, hattâ bilim inanışı, keşifler üzerinde pek az etkili olmaktadır. Marksçı bilginler, dinsiz ama Marksçı olmayan bilginler, dine inanan bilginler vardır. Ama, olayları bilimsel olarak açıklayışları, her zaman, birbirinin aynıdır. Tanrı esini ile varılan gerçeğe inanan bilgin, kendini ikiye bölmek-

tedir. Bir yanda, dinsel veya ruhsal olaylar, öte yanda bilimsel olaylar olacak; fizikçi, laboratuvarında bir fizik denemesi yaparken Tanrı'yı yardıma çağırmıyacaktır. Materyalist bilim adamı, daha birleşik bir dünya görüşüne sahip olabilir. Ama, madem ki her iki bilgin, bilimsel olayları aynı yoldan açıklıyorlar, açıklamalarında aynı yolu tutuyorlar, vardıkları sonuçlarda bir ayrılık bulunmıyacaktır. XX. yüzyılda yapılan keşifler incelenecek olursa görülecektir ki, bu keşifleri yapanların politik ya da dinsel inanışlarıyla pratik olarak hiç bir ilişkisi yoktur. Buna karşılık, politik iktidar, özellikle de demokratik burjuva iktidarı, zamanla üniversiteli bilginlerin politik inanışlarının devletçe önemsenmemesi gerektiğini kabul etmiştir. Böylece, demokratik ülkelerde, üniversitenin, genel olarak da devlet görevlilerinin bağımsızlığı geleneği yavaş yavaş yerleşmiştir. Bugünün iktidarı, bu bağımsızlığa karşı saldırıya kalkışmakta, ama, bütünü ile bunda başarı elde edememektedir. İşte, bilginlerin, kimi zaman, aynı kalıptan çıkmış görünmeleri bu bağımsızlıktan ileri gelmektedir. Artık, bir memleketin bilgini kadar bir başka memleket bilginine benzeyen hiç bir şey yoktur. Çok ayrı rejimlerde, düşünce ortaklığı göze çarpmaktadır bazan. Elbette ki, bilimin gelişmesi, söz konusu olan memleketin veya dünyanın ekonomik ve toplumsal gelişmesinden bağımsız değildir. Bilimin gelişmesi nasıl ekonomik ve toplumsal gelişime bağlıysa, ekonomik ve toplumsal gelişim de bilimin gelişimine öyle bağlıdır. Genel olarak, örneğin, gelişmemiş bir ülke ile gelişmiş bir ülke

arasında büyük bir seviye farkı olacaktır. Ama, gelişimleri eşit olan iki ülke arasında, bilim adamlarının bilimsel görüşleri ve davranışları biraz farklı olacaktır. Amerikan ve Sovyet bilim adamları, aslında, birbirine kardeş gibi benzemektedirler. Eserlerini okurken (yazdıkları dillerden bağımsız olarak), hangisinin Sovyet, hangisinin Amerikan olduğunu anlayamazsınız genel olarak. Belki bütün öbür bilginlerden çok matematikçiler, insanlığın kendi içindeki düşünce ayrılıkları üstünde, matematik biliminin gelişmekte olduğu bilincindedirler. Bir Fransız matematiği, bir Amerikan, bir Rus matematiği, kapitalist ya da sosyalist matematiği değil, düpe düz bir matematik olduğu düşüncesindediler. Şimdi, sağlam bir biçimde ortaya konan bu gelenekler, sosyalist olduğunu ileri süren bir iktidardan bile gelebilen bütün otoriter aşırılıklara karşı en iyi bir kaledir; tıpkı bugün gericilerin saldırılarına karşı en iyi kale olduğu gibi.

AYDINLARIN ROLÜ

Şu da var ki, şu son yıllarda, hemen bütün ülkelerin ulusal yaşamında, aydınların rolünde derin bir değişikliğe tanık olduk. Aydınlar, özellikle XVIII. yüzyılda, genç burjuvazinin kırallık ve derebeylik gücüne karşı açtığı savaşın elebaşılığını yaptılar. Sonra, hemen her zaman liberal, cumhuriyetçi (dolayısiyle de, 1930'da politeknikçiler, 1848'deki yazar ve bilginler gibi), devrimci kaldılar. Burjuva demokrasisi sağlamlaştıkça, aydınlar,

azçok belirgin bir liberal ve sosyalist eğilimle onu etkin bir biçimde destekler oldular. Ama, aşırı sola binde bir geçtiler, Batı Avrupa'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde *İntellicensiya,* sosyal ilerlemenin gerçek etkeni olmaktan çıktı. Durum, son yıllarda adamakıllı değişti. Bugün, birçok memlekette, öğrenci ve aydınların, gerici rejimlere karşı kavgaya, çoğu zaman da sosyalizme öncülük ettikleri görülmektedir. Bence bunun iki etkeni vardır: Bir yanda, işçi sınıfı, son yıllarda oynaması gereken rolü her zaman oynamadı. Bu, şüphesiz çevrimsel bir olay olmakla birlikte, uzun zamandır sürüp gidiyor ve bir bakıma, bu, Stalincilikten ve Stalincilik yardakçılığından, bir de, sosyal-demokrasinin yozlaşmasından ileri gelmektedir Bu, bir bakıma, kısa süreli politik boşluk yüzünden aydınların, başkalarınca oynanması gereken rolü oynamak zorunda kalmış olmalarından ileri gelmiştir. Eğer Fransa'da, işçi sınıfı bütünüyle Cezayir savaşına karşı cephe almış olsaydı, öğrenci ya da aydınlar böylesine vaziyet almazlardı. Daha doğrusu, belki de Cezayir savaşı hiç olmazdı[1]. Ama, sanırım, aydınlarca oynanan rolün bir başka nedeni var. O da şu: Özellikle bugüne kadar, makineleşmeye, tekniğe, birikmiş kapitale bağlı sanılan *üretici güçler düzeyi, şimdi,* daha çok, bilimin gelişmesine ve halk yığınlarının kültürüne

---

Şunu kaydetmek gerekir ki, halk yığınlarından uzaklaşmış aydınlar, barış uğrundaki bütün çabalarına rağmen, pek büyük sonuçlar elde edememektedirler.

bağlı görünüyor. Az, orta derecede ve çok gelişmiş arasındaki farklar incelenirse, görülür ki, bunun başlıca etkeni, üniversitelerin gelişmesi ve yığınların eğitimidir. Bir ülkenin geri kalmasının en büyük nedeni, yurttaşların eğitimsizliğidir. Gereç ve ilkel madde yokluğu, birtakım katkılarla giderilebilir. Ama, bir memleket halkının eğitimi, ancak *içeriden karşılanabilir*. Ayrıca bu, genel olarak, kimi zaman bir kuşağı kapsayan çok uzun bir zamanı gerektirir. Bu koşullar altında, ilkokullar, liseler, kolejler, fakülteler, meslek öğretim kurulları, bir memleketin geleceğini sağlayan başlıca öğeler gibi görünmektedir. Bana şurası son derece olası geliyor: yarın öbürgün Fransa'da sosyalist bir cumhuriyet kurulursa, öğrenciler ve öğretmenler, orada, işçi sınıfının yanı başında çok önemli bir rol oynayacaklardır. Bu iş ortaklığı, bilimsel sosyalizmi, olsa olsa zenginleştirir ancak.

BİLİMLERİN GELİŞMESİ VE MARKSÇILIK ÜSTÜNDEKİ ETKİSİ

Şimdi, Marksçılıkla bilimsel düşünce arasındaki ilişkilerde daha doğru bir görüşe varıyoruz. Bilimlerin gelişimi üstünde Marksçılığm etkisi sorunu yerine (aydınların, daha işçi hareketine bağlanmadıkları bir dönemde ortaya çıkan ve çoğu zaman kısır kalan bir sorun yerine), daha çok, bilimlerin Marksçılık üstündeki etkisi araştırılıyor. Bilimsel sosyalizm öğretisi, tarihe, aynı zamanda bilimler tarihine uygulanan diyalektik materya-

yalizm, bütün öbür bilimlerin gelişme yasalarına bağlanan, evrensel bir bilgi öğretisinden daha büyük ölçüde bağlanacak olan özel bir bilimdir. Bugün sosyoloji bilimsel olmak zorundadır. Her türlü deneyden uzak, kuramsal ve idealist bir usavurma olamaz artık. Tarihe, ekonomi bilimine ve politikaya bilimsel yöntemler uygulama zorunluğu, işte Marksçılığın bize verdiği ders! Matematiksel statistik, sosyoloji için olduğu kadar, elektronik hesap makinelerinin büyük ölçüde işe yarayabileceği planlama incelemeleri için de çok gereklidir. Marksçılık, canlı kalmak istiyorsa eğer, geçmişin bir tekrarı olarak kalmamalı, kesiksiz bir gelişme gösteren bilimlerin büyük akımı içinde yürümelidir. Fizikte, atom kuramı son derece devrimciydi ve çok ateşli tartışmalardan sonra kabul edilebildi ancak. Başlangıçta sadece bir atomik varsayımdı; 1939 - 1945 savaşından önceleri, Fransız liselerinde böyle okutulurdu. Bugünse, tartışılmaz bir gerçek olmuştur. Öyle ki, bütün fizikçiler kendilerine atomcu diyebilmektedirler. Ama, kendine atomcu diyen bir fizikçi, eğer atom kuramı denen araçla bütün modern fizik problemlerini incelemezse, beylik bir inanışı dile getirmekten başka bir şey yapmış olmaz ve fizikte bir ilerleme elde edemez. Freud'culuk da, psikolojide'de bir devrimdi. Ayrıca, tıpkı Marksçılık gibi, evrensel bir «açıklama» olmaya kalkıştı. Marksçılık nasıl insan bilincini Hegel çelişmesi ve sınıflar arasındaki çatışma ile açıklamak istiyorsa, Freud de, savaşları, bütün sosyal akımları ve devrimcilerin davranışlarını, psikanalizin olanaklarıyla açıklamaya ça-

lışır. Nasıl bir Freud dogmacılığı varsa, bir Marx dogmacılığı da vardır. Gerçekte, Freud'culuk, tıpkı Marksçılık ve atom kuramı gibi, bir bilim ya da bir bilimin bir bölümüdür. Her biri, bir dünya görüşü için üstün bir şema vermektedir. Ama, Freud'çu olduğunu durmadan tekrarlamakla yetinen bir psikiyatr veya psikolog günümüzün toplumsal hayatını incelemezse, modern psikolojiyi ileriye götüremez. Yine, günümüzün ekonomik ve politik yapılarını incelemeye yanaşmadan Marksçı olduğunu tekrarlayan bir sosyalist, ne gerçeği anlıyabilir, ne de politik eylemi ilerletebilir. Marksçılığın canlı olmasını istiyorsak, Marx ve Lenin gibi üstün yetenekli düşünürlerin ne dediklerini aramakla yetinemeyiz sadece. Onların kafasıyla değil, kendi kafamızla düşünmeliyiz ve yüzyıl, otuz yıl önceki problemleri durmadan tekrarlamaktan vazgeçip geçmişin bilgi ve görgüsüyle, zamanımızın sorunlarını ciddî olarak incelemeliyiz.

BİRİNCİ ENTERNASYONAL VE SONRASI

JULİUS BRAUNTHAL

1964 yılı, doğduğu günlerde pek göze batmayan, ama tarihin akışı içinde en yüksek anlamını bulan bir olayın yüzüncü yıldönümüne rastlar. 28 Eylül 1864 akşamı birkaç yüz kişi - çoğu İngiliz sendika üyesi, bunların yanısıra tek tük Fransız ve Alman sendikacıları, Polonyalı ve İtalyan politik sığınıkları - Londra'da St. Martin Salonunda toplanıp Birinci Enternasyonal adıyla bilinen *Dünya İşçiler Birliği*'ni kurdular.

Enternasyonal, dünya çapında bir kardeşlik düşüncesinden doğmuştur. Kaynağını XVIII. yüzyıl ortalarındaki Fransız insancıl düşüncesinden alan bu birlik, o günün yarı feodal toplumunun dayandığı ahlâksal, toplumsal, politik ve ideolojik temele karşı çıkmaktaydı. Bu temel, kıralların kutsal hakkı, kıral egemenliği ilkesi, soyluların ayrıcalığı ve insanların eşitsizliği idi. Bu, düşünce özgürlüğü, halk egemenliğini ve insanların eşitliğini dünyaya ilân etmişti. Bu, Avrupa uygarlık tarihindeki en önemli olaylardan biri olan 1789 Fransız Devriminin ideolojik gücü olmuştur. İlkeleri, İnsan Hakları Bildirisinde dile gelmiş, Kurucu Meclisten çıkmış ve - Fransa'da her evin duvarlarına

yazılmış olan ve hâlâ da görülebilen - «Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik» sözleri eşitlikçi demokrasiyi dile getirmektedir.

Fransız Devrimi ilkelerinin Avrupa toplumu üstüne etkileri büyük olmuş ve Avrupa'yı iki kampa bölmüştür. Birçok ülkelerde yönetici sınıflar -kıralılık, aristokratlar, yüksek rahipler sınıfı ve orta tabaka- güçlerini, Fransız Devrimi'ni ve bu devrimin amacını yok etmek için bir çeşit uluslararası haçlı sefer diyebileceğimiz bir seferde topladılar. Öte yandan ezilen ve bütün hakları ellerinden alınan zanaatçılar, orta sınıf üyeleri ve birçok ülkelerin işçileri, Fransız Devrimi'ni korumak ve İnsan Haklarını gerçekleştirmek için birtakım dernekler kurdular.

Devrim başarısızlığa uğramış, 1789 ülkülerinden esinlenen topluluklar ortadan kaldırılınıştı. Ama, bu arada, ezilen ve sömürülenlerin, uluslararası kardeşlik geleneği, devrim ilkeleri uğruna yapılan savaşlar boyunca gelişti. Bu insanlar önce özgürlük davasının Fransa'da uluslararası gerici güçler tarafından ezildiğini, sonra da bu güçlerin kendi ülkelerinde özgürlüğü yok etmeye çalıştığını gördüler. Onlar gördüklerinden şu dersi almışlardı: Uluslararası gerici güçlere ancak uluslararası özgürlük güçleriyle karşı konabilirdi. Bu ders hiçbir zaman unutulmamıştır. Her zaman işçiler belli bir baskı döneminden sonra birleşmişlerse, uluslararası baskıya karşı gelmek, kendi hakları ve çiğnenen insan hakları uğrunda savaşmak için uluslararası bir örgüt kurmaya çalışmışlardır. Birinci Enternasyonal'in kuruluşundan önce, on beş

yıllık süre içinde bu çeşit birçok uluslararası örgütler kurulmuştur. Bununla birlikte uluslararası sosyalizm akımının tarihini açan Birinci Enternasyonal olmuştur.

Sosyalizmin amacı 1789 ilkelerini politik ve toplumsal anlamda gerçekleştirmekti. Özgürlük, sosyalizmin önemli bir öğesi olmasına rağmen ekonomik sıkıntılar üstünde etkili olamaz. Eşitlikse, sosyalizmin temel ilkesidir, şüphesiz; ama salt eşitlik yasa önünde yoksullar için hiçbir şekilde toplumsal eşitlik sağlamaz. Fransız Devrimi'nin ortaya attığı kardeşlik düşüncesi de, açgözlü ve bencil güçlerin bol olduğu insan toplumlarında gülünç ve iğrenç bir şakadan başka bir şey değildir. Sosyalizm şuna inanır: Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik düşünceleri, mutlak mülkiyet haklarından vazgeçmiş ve insanın insanı, ulusun ulusu sömürmediği bir toplumda gerçekleşebilir ancak. Böylece, Birinci Enternasyonal'in yüzyıl önce kuruluşundan bu yana uluslararası sosyalist akımın amacı bu olmuştur.

Sosyalizm, kapitalist ve feodal toplumların yapılarını değiştirme ve emperyalizm ile sömürgeciliği ortadan kaldırma bakımından ne ölçüde bir başarı göstermiştir?

Sosyalizmin başarısını değerlendirirken şunu kabul etmek gerekir ki, yüz yıllık bir zaman süresi, amacı yepyeni bir ekonomik, toplumsal ve politik dünya düzeni kurmak olan tarihsel bir akım için kısa bir süredir. Herhangi bir toplumun yapısı birçok parçalardan meydana gelir. Bunlar, top-

lumsal, ekonomik, politik, ahlâksal ve ruhsal öğelerdir. Bütün bu öğelerden politik olanı hızlı değişmeye en elverişli olanıdır. Politik değişiklikler *birdenbire* olabilir; ama, bunlar, toplumsal ve ekonomik değişiklikleri, sadece sınıflar arasındaki güçlülük ilişkilerini değiştirerek etkilerler.

Politik değişikliğin başarısı, büyük ölçüde insan bilincinin gelişmesine ve toplumu saran ahlâksal ve ruhsal havanın değişmesine bağlıdır. Ama bu ruhsal ve ahlâksal öğeler yavaş değişirler. Daha önceki kuşakların ruh ve ahlâk anlayışı bir sonraki kuşağın düşünce ve duyguları üstünde etki yapar.

Böylece, binlerce yıl, insanlar, kimilerinin Tanrı tarafından köle, kimilerinin de efendi olarak yaratıldıklarını ve bunun doğal bir düzen gereği olduğuna inanmışlardır.. Hernekadar toplumun soylular ve köleler diye ikiye bölünmesi XVIII. yüzyıl Avrupa'sının ileri ülkelerinde ortadan kalkmışsa da insanlar XIX. yüzyılda bile hâlâ toplumun zengin ve yoksul olarak ikiye bölünmesini, toplumun doğal bir düzeni olarak kabul etmekteydiler. Mutlak mülkiyet haklarına kimse dil uzatamıyordu. Örneğin, modern kapitalizmin beşiği olan İngiltere'de, altı ya da yedi yaşındaki çocukların fabrika ve madenlerde günde 16 saat çalışmaları çok normal sayılıyordu. Bazı iyiliksever insanlar çalışma saatlerinin yasa yoluyla, hiç değilse çocuklar için, indirilmesini istedikleri zaman, özgürlük ve mülkiyet haklarına elatıyorlar diye büyük öfke ve alayla karşılanmışlardı. Emekçi sınıfın rahatı yönünde toplumsal bir bilinç ve sorumluluk duygusu yoktu

henüz; devletin de emekçileri koruma yolunda alacağı her türlü ekonomik tedbirler engelleniyordu.

İşte, *Enternasyonal*'in kuruluş günlerinde insanlığın ezici çoğunluğunun ahlâksal ve toplumsal anlayışı buydu; yoksulundan varlıklısına, emekçisinden kapitalistine kadar insanlar kuşaktan kuşağa geçen bu düşüncelerle beslenmişti. 1860'larda, sekiz saatlik iş günü, madenlerin, orman ve önemli endüstrilerin devletleştirilmesi, ekonomik hayatın planlaştırılması yolunda ileri sürülen istekler kapitalistlere, hattâ çoğu emekçilere utopik bir düş gibi görünmüştü.

Ama 1860 ve 1870'lerde birer utopya gibi görünen düşünce ve görüşler bugün, genel olarak, bütün insanlarca kabul edilmektedir. Bugün devlet içinde örgütlenmiş bir toplumun herkesçe kabul edilen ödevi, emekçi sınıfının yaşama düzeyini yükseltmek; onları işsizlik, kaza, hastalık ve ihtiyarlık gibi hayatın cilvelerine karşı korumak; onlara barınak, okul, hastane ve kültür olanakları sağlamak; ekonomik hayat üstünde devlet kontrolu kurarak geniş iş alanları yaratmaktır. Kısacası, bugün, genellikle, kapitalist devletin sosyalist refah devletine dönüşmesi gerektiği kabul edilmektedir.

İnsan bilincinde meydana gelen bu değişmelerle birlikte sınıflar arasındaki güçlülük ilişkilerinde de büyük çapta değişmeler olmuştur. *Enternasyonal*'in kurulduğu günlerde bütün dünyada emekçi sınıfları politik bakımdan güçsüzdü. Halk şurada ve burada, gücü bölünmüş olarak, ortaçağ zorbalığına yaraşan koşullar altında yönetiliyordu.

Kırk elli yıl boyunca toplumun politik yapısında ve sınıflar arasındaki ilişkilerde meydana gelen büyük değişmeler bu kuşakların tanık olduğu büyük olaylardır. Hohenzoller ve Habsburg Prensliklerinin çöküşüne, çarlığın ortadan kalkışına, Osmanlı ve Mançu imparatorluklarının dağılışına tanık olduk. Güney Asya ve Afrika'da yüz milyonlarca insan sömürgecilerden kurtulmuştur. Daha elli yıl öncesine kadar güçsüz olan emekçi sınıflar, Avrupa'da ağır basan politik bir güç olmuştur. 1918'den ve daha büyük ölçüde 1945'ten bu yana sosyalist partiler birçok memleketlerde yönetimi ele almışlar ya da başka partilerle koalisyon hükümetleri kurmuşlardır. Onlar ekonomik hayatın büyük kesiminin kontrolünü kapitalistlerin elinden çekip almışlar ve onları halkın malı yapmışlardır. Gerek kapitalist Avrupa'da gerekse, daha az bir ölçüde olmakla birlikte, Amerika'da kapitalizmin sosyalizme dönüşüm süreci başlamıştır.

Sosyalizm tarihinde en önemli olaylar 1917'de Rusya'da Bolşevik Devrimi, ondan otuz yıl kadar sonra da Çin'de komünist Devrimidir.

Bu iki Devrim de hızını ve itisini Marksçılıktan almıştır. Ama, Marksçılık, ilk olarak bu iki ülkenin yarı-feodal toplumlarına, ekonomik ve toplumsal koşullarına uygulanmıştır.

Marx ve Marksçılıktan esinlenen Avrupa sosyalistlerine göre, sosyalist toplum, kapitalist toplumdan çıkarak gelişebilir, çünkü sosyalizmin yerleşmesi için gerekli koşulları, (çok gelişmiş bir endüstriyel toplum ve nüfusun çoğunluğunu mey-

dana getiren bir emekçi sınıfı), ancak kapitalizm yaratabilir. Marx'a göre, sosyalizm, işçi sınıfının, «büyük çoğunluğun yararına büyük çoğunluğun» verdiği savaşın bir sonucu olabilirdi ancak.

Bununla birlikte, Çarlık Rusya'sı, 1917'de endüstriyel devrimine daha yeni başlamış bulunan yarı-feodal ve tarımsal bir toplumdu. Emekçi sınıf, nüfusunun azınlığı durumundaydı. Marx'a göre, Rusya, sosyalist bir toplumun yerleşmesi için gerekli koşulları gerçekleştirmeden önce kapitalizm aşamasından geçmek zorundaydı.

Ama, Bolşeviklerin lideri Lenin (ki 1914'e kadar *Enternasyonal*'e bağlıydı, ancak sonradan, kendinden yana olanlarla beraber komünist adını aldı) Marx'ın tersine, ekonomik ve toplumsal gelişmenin kapitalist aşamasının «atlanabileceğine» ve hattâ yarı-feodal ve tarımsal bir toplumun bile salt devrim gücüyle sosyalist topluma dönüşebileceğine inanıyordu. Bu gücün aracı köylü sınıfının desteklediği emekçi sınıfı olacaktı ki, bu sınıf devlet gücünü ele geçirecek ve onu proletaryanın diktatörlüğü yararına kullanacaktı.

1917 Bolşevik Devriminin görüşü buydu ve bu görüş başarıya ulaştı. Bolşevikler iktidara geçince Lenin'in kuramsal görüşünü gerçeğe uygulayacaklardı. Yaptıkları devrimin özü, onları sosyalist bir toplum kurmaya zorluyordu. Ama, önce sosyalizmin gerçekleşmesi için gerekli olan ekonomik ve sosyal ön-koşulları yaratmak zorundaydılar ve yüz milyonluk cahil köylüsü olan tarımsal bir ülkeyi tez elden endüstriyel bir toplum haline getirmeleri

gerekiyordu. Ama bu korkunç ödev, insafsız bir totaliter rejim altında, insan hayatları ve sayısız acılar pahasına yapılabilirdi ancak.

Ayrıca, bu oluşumdan meydana gelen toplum, sosyalist bir toplum olmaktan uzaktı. Özel kapitalizmin yerine devlet kapitalizmi adını verebileceğimiz sistemi koydu. Bu henüz sınıfsız ve çiftçi bir toplum olmadığı gibi, herşeyden önce, halkın kendi kaderine biçim verme özgürlüğüne dayanan demokratik bir toplum da değildi. Sovyet Rusya, yönetici partinin uygulama komitesince yürütülen bir diktatörlüktü.

Bolşevikler, daha iktidarı ele alıp onu yıkmadan önce, sosyal demokratik bir halk hareketi bulunan Rusya'da Demokrasiyi ve özgürlüğü ortadan kaldırmadan büyük bir toplumsal devrim yapmak mümkün olabilirdi. Sosyalizme giden devrimin iki yolu vardı o zaman.

Çin'deyse durum başkaydı. Çin'deki devrim, Asya ve Afrika uluslarının bütün devrimleri gibi, iki ana kaynaktan çıkmıştır: Sömürge durumundan kurtulup, ulusal özgürlüğe kavuşmak isteği ve yığınları yoksulluktan kurtarma zorunluğu.

Çin'de Devrim 1911'de başlar. Bu devrim bir yandan İmparatorluğun parçalanmasına öte yandan birbirine düşman sülaleler arasında savaşlara, son olarak da Mao Çe Tung'un yönettiği komünistlerle, Çan Kay Çek'in yönettiği *Komüntag* arasında büyük bir iç savaşa yol açmıştır. İç savaşı, Mao Çe Tung kazandı. Çünkü, o köylüleri, XVII. yüzyılda Mançu'ların Çin'i istilâsından bu yana içine

düştükleri köle durumundan kurtardı. Bu büyük İmparatorluğun ulusal birliğini sağlamak ve aşağı yukarı kırk yıldan beri karışıklıklar ve iç savaşın yarattığı o büyük ekonomik ve sosyal kargaşalığı alt etmek gibi korkunç bir görevle karşı karşıya gelen komünist diktatörlüğü Çin'deki gelişmelerin bu aşamasında demokratik sosyalizm yolunu tutamazdı. Ayrıca, Çin öyle bir ülkedir ki, üç bin yıldan beri zorbalıkla yönetilmiş ve hiç bir zaman gerçek bir demokratik yığın hareketine tanık olmamıştır. Bu yüzden, Mao Çe Tung'un komünist diktatörlüğü için tutulacak yol, Çan Kay Çek'in tuttuğu diktatörlük yolu idi. Yalnız bu berikinin diktatörlüğü bozuk ve devrim düşmanı bir diktatörlüktü.

Ama Çin'in durumu, komünist diktatörlüğünün Asya ve Afrika'da ulusal ve toplumsal devrimlerin benimseyecekleri tek yönetim biçimi olduğunu göstermez. Asya ülkelerinde, örneğin, Japonya, Hindistan ve Seylan'da büyük sosyalist yığın hareketleri olmuştur. Bu ülkeler demokratik sosyalizme, ulaşabilir bir amaç gözüyle bakmaktadırlar.

Herhangi bir ülkede kurulan komünist diktatörlüğü sisteminin hiçbir değişikliğe yanaşmaz, bükülmez bir sistem olduğu da ileri sürülemez. O da, herhangi bir dinamik toplum gibi, toplumsal ve ekonomik zorunlukların baskısı altında birtakım değişikliklere uğrayabilir. Nitekim, Stalin'in ölümünden hemen sonra, komünist Polonya ve komünist Macaristan'da olduğu gibi, Sovyet Rusya'da da diktatörlükte bir gevşeme başgöstermiştir.

Bu gevşeme önce ekonomik, sonra da politik demokrasiye doğru yavaş yavaş, derece derece gelişmeye yüz tutmuştur, ki bu da, sosyalizmin özgürlük idealine yaklaşmaktadır. Yugoslavya örneği bize komünist diktatörlüğü sisteminin ekonomik demokrasiye doğru gelişebileceğini göstermiştir.

Çünkü, bu ülkelerdeki büyük halk yığınları diktatörlüğü, sosyalizmin geçiş döneminde kaçınılmaz bir aşama olarak kabul etseler bile - ki etmektedirler - sosyalizmi tam anlamıyla, insanın insanı ezmediği bir toplum olarak gerçekleşmiş görmek özlemindedir.

Sosyalizme giden birçok yol vardır. Batı Avrupa'da gelişen ve Avrupa sosyalistlerinin sosyalist topluma temel diye kabul ettikleri demokrasi biçimleri ve özgürlük kuramları, köklerini Rusya ve Çin'dekinden büsbütün ayrı geleneklerden almışlardır. Bu gelenekler Museviliğin toplumsal öğretilerinin, Yunan ve Roma uygarlıklarının, Lâtin Hıristiyanlığın, Rönesans ve Reform'un, son olarak da Fransız Devrimi'nin meyveleridir. Bu gelenekler, Batı demokrasisinin kurumlarına ve sosyalizmin ülkülerine biçim vermişlerdir.

Bu gelenekler Rusya ve Çin'deki geleneklerden apayrı oldukları gibi, yeni bir çağın eşiğinde Asya ve Afrika memleketlerindekilerden de ayrıdırlar. Bundan ötürü, bu memleketlerde demokrasi, özgürlük ve sosyalizm kurumlarının, Avrupa'dakilerin tam benzeri olması beklenemez. Bu memleketlerde apayrı geçiş biçimleri gelişecek ve bun-

lar zamanla yavaş yavaş sosyalizmin özüne varacaklardır.

Yüzyıllık tarihi boyunca, Enternasyonal birtakım acı sınavlardan geçmiştir. Hükümetler onu yasa dışı saymışlar, sosyalizmin düşmanları hırpalamışlar, Papa da bir cinayet ortaklığı diye afaroz etmiştir onu. Birinci Dünya Savaşında sarsıntılar geçirmiş olan Enternasyonal, komünist diktatörlüklerinin ortaya çıkmasıyla, sosyalizmin tutması gereken yollar üzerindeki tartışmalar yüzünden ikiye bölünmüş ve nihayet Avrupa'da Nazilerin açtığı yoketme savaşında kurban edilmiştir. Bununla birlikte sosyalist akım yeniden doğmuş ve yenilmezliğini dünyaya göstermiştir.

Sosyalizmin başarısında ölçü şudur: Enternasyonal'in kurulduğu günlerde, ona yürekten inanan birkaç bin kişi vardı sadece. Bugünse o, milyonlarca insanın gönlünü ve kafasını sarmış bulunuyor. 30 ya da 50 yıl önce, sosyalizm yalnız beyaz insanların gönlünde yer ederken, bugün, dünyanın hemen dört bucağına yayılmış ve her çeşit renk ve ırktan insanların politik ve toplumsal ülküsü olmuştur. İnsanlık tarihinde, hiç bir düşünce böylesine kısa bir süre içinde, böylesine geniş halk yığınlarını kendine bağlıyamamıştır. Bu olgu, bir bakıma, sosyalizmin ilk yüz yıllık tarihinde kazandığı başarının ölçüsüdür.

Bununla birlikte, sosyalizmin taşıdığı anlamın bir başka yönü daha vardır: İçinde doğup büyüdüğümüz tarihsel dönem, büyük bunalımlar dönemidir. Bunlar, tarihte gününü doldurmuş toplumların çöküp, yeni bir toplumun ortaya çıktığı gün-

lerde başgösteren bunalımlardandır. Bunlar, bir toplumdan bir başkasına, bir çağdan bir başka çağa geçiş sürecinin doğurduğu bunalımlardır. Yeni toplum düzenlerine geçiş, Asya, Afrika ve Lâtin Amerika'da daha da keskin olmaktadır. Oralarda, yeni çağ devrimlerle açılmış, yeni toplumlar doğmaya başlamıştır. Bu memleketler, değişik birtakım toplumsal, ekonomik ve kültürel gelişme aşamalarıyla ve tarihsel gelenekleriyle birbirinden ayrılmaktadır. Ama, bu yeni toplumsal biçimleri doğuran şey, sosyalizmin attığı tohumlardır. Sosyalizme olan eğilimleri bu ülkelerin gelecekteki gelişmelerine yön vermektedir.

SOSYALİZM VE ÖZGÜRLÜK

İRİNG FETSCHER

Özgürlük kelimesinin anlamı tıpkı sosyalizm kelimesinin anlamı gibi birçok değişmelere uğramıştır. Sosyal ve politik alanda özgürlüğün iki anlamı olabilir: Kişinin yetilerini geliştirme bakımından alabildiğine olanaklara sahip olması, politik gücün kullanılmasında bir payı olması. Birinci anlam liberal, ikincisi de demokratik geleneğe uygun düşmektedir.

Hernekadar onları birbirinden ayırmak mümkünse de, bu iki çeşit özgürlük, gerçekte, birbiriyle ilişkili ve birbirine bağlıdır. Yurttaşların serbest seçimlerde oy vermekle parlamento ve parlamentoya karşı sorumlu olan hükümetin bünyesi üstünde dolaylı ve dolaysız etki yapabildiği (politik güce katılma özgürlüğü), ama kişisel özgürlük alanının (kişinin gelişmesi) sıkı yasalarla iyice kısıtlandığı devletler olmuştur. Öte yandan bütün uyrukların (ya da hiç değilse çoğunun) politik olayların seyri üstünde hiçbir etki olanakları olmamakla beraber, kişisel özgürlükten geniş ölçüde faydalandıkları kırallıklar da olmuştur. Bireyin geliştireceği en kapsamlı, en köklü özgürlük, kişisel özgür-

lüktür. Bireylerin büyük çoğunluğunun en geniş kişisel gelişme olanaklarından faydalandığı devlet ya da toplum, en geniş özgürlüğü sağlayandır. Politik güce katılma özgürlüğü sadece kişisel gelişme olanakları sağlama yolunda (önemli olmamakla beraber) bir araçtır ancak.

Özgürlük kavramının bu türlü yasal yoldan kullanılmasından başka, demagojik amaçlarla kötüye kullanıldığı birçok yol daha vardır. Milliyetçi yazarlar için özgürlük demek, kendi ülkelerinin bütün öbür ülkelerden bağımsız olması demektir. Bu anlayış şu meşru görüşe dayanmaktadır: Buna göre, yabancı devletlerin müdahalesine açık olan bir toplumda politik gücün kullanılmasına katılmak özgürlüğü diye birşey olamaz. Bununla birlikte, kendi devletinin gerçekten «bağımsız» olması, bütün öbür devletleri boyundurduğu altına alacak kadar güc kazanması anlamını taşırsa, o zaman, bu haklı görüş kolayca aşırılıklara düşer ve bozulabilir. Bu türlü görüşler ileri sürüldü mü, yönetici azınlık böylesi bir güce varmak için kişisel özgürlüğü kısıtlamaktan başka çıkar yol bulamaz. Kendi rejimlerini haklı göstermek için Faşist yöneticilerin ileri sürdüğü başlıca kanıtlamalardan biriydi bu. Onların istediği, bütün öbür ülkelerle olan ilişkilerinde tam bağımsızlıklarının kendi üstün güçleriyle güvenlik altına alınabilmesiydi. Buna göre, kişisel çıkar ve inançlarını kayıtsız şartsız bu amacın boyunduruğuna vermiyen her yurttaşa devletin düşmanı gözüyle bakılacak ve ona karşı düşmanca davranılacaktı.

Ama, demokratik özgürlük kavramı da, birçok

yolsuzluklara açıktır. Demir yumruktan yana olan demokratlara göre, insanlar, halk isteminin ifadesi olan bir yönetime sahip olduğu zaman özgürdür ancak. Bununla birlikte «halkın istemi» denilen şey çoğunluğun gerçek istemi değil, baştaki ya da başa geçmeğe çalışan (partinin, vb.) düşüncesine göre «doğru yorumlanmış», «makul» bir azınlıktır. Şurası açıktır ki, bu çeşit düşünceler halkı, liderlerinin keyfine bağlı tutabilir: Bu liderlerse dürüst olabilecekleri gibi olmayabilirler de.

1789 Fransız burjuva Devriminin niyeti özgürlük, eşitlik ve kardeşlik getirmekti. Ne var ki, devrimcilerin coşkunluğu burjuvazinin dar görüşlerine çarpıp söndü. Buna rağmen *eski rejimin* yasal eşitsizliklerini ortadan kaldırmayı başarmıştı. Bütün insanlar artık yasa önünde eşittirler ve kırallığın ülke üzerindeki mülkiyet hakkı ortadan kaldırılmıştı. Ama yasa önündeki eşitsizliğin yerini servet eşitsizliği almıştı. İnsanlığın üstünde tutulan yasa servete yersiz bir raslantı gözüyle bakıyordu; oysa bütün dünyada bireylerin kaderini bu raslantılar çizmekteydi, hem de kaçınılmazcasına. Aynı zamanda bir yandan endüstrileşme, öte yandan dünya ölçüsünde kapitalist ticaretin gelişmesi zenginle yoksul arasındaki uçurumu gittikçe genişletiyordu. Gerçekte, malı mülkü olmayan yığınlar, çok geçmeden gördüler ki, bu yeni eşitsizlik yasa önündeki yeni eşitliğin sağladığı üstünlükleri silip süpürmüştü.

Yeni eşitlik, ne denli biçimsel ise yeni kazanılan özgürlük de o denli biçimseldi. Yasa hiç kimseyi başkaları hesabına çalıştırmaya zorlamıyordu

artık, burası doğru. Toprak köleliği ve vassallık ortadan kalkmıştı: Herkes istediği yerde iş arayıp bulmakta özgürdü. Ada, yasa önünde özgürlük, hiç de eş anlamlı değildi. Eğer kendi araç ve gereçleriniz yoksa, kol gücünüzden, el ve kafa ustalığınızdan başka şeyiniz yoksa, o zaman görürsünüz ki bu ustalıkları, elinde üretim araçları bulunanlara satmak zorundasınızdır ve mal mülk sahiplerinin hesabına çalışınanız gerekmektedir. Burada da yine endüstrileşmenin etkisi kendini duyurmuştur; şu anlamda ki, nüfusun mal mülk edinemiyen bölüğü durmadan artmıştır, çünkü yeni tekniklerin mümkün kıldığı büyük ölçüdeki üretim gitgide pahalı birtakım üretim araçlarına (makina, vb.) ihtiyaç göstermiştir. Küçük üretimciler eşit olmayan koşullar altında fabrikalarla boy ölçüşmekten vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Böylece, burjuva devrimi sonuç olarak, çok geçmeden bütün halk yığını için özgürlük ve eşitliğin kutsallığını ortadan kaldırmıştır.

Kardeşliğe gelince, o da yoksulların ezici çoğunluğunun eski yüksek sınıfa karşı kardeşçe başlattıkları devrimin başarısından hemen sonra ortadan kalktı. Halkta, 1830 ve 1840 Devrimlerinde ve 1870 komün vuruşmalarındaki barikatlarla sembolleşen derin bir bölünme olmuştu. Burjuva devrimi yüksek ülkülerinden yoksun kalmıştı; bu da halkın politik bakımdan görüş ayrılıklarına düşmesine yol açmıştı. Mal mülk sahibi burjuvazi yeni durumu elde tutmaya karar vermişti ve bu amacına varmak için (yalnız Fransa'da değil, birçok başka ülkelerde de) eski aristokratik ve bürokra-

tik egemen sınıflarla anlaşmaya vardı. Ama, burjuvazinin öbür kesitleri ve özellikle aşağı-orta sınıflar hâlâ salt bürokrasi bayrağını tutmakta ve eski kavgaları sürdürerek devrimin ülkülerine ulaşmayı ummaktaydı. Bununla birlikte, sosyalistler gördüler ki, devrimin başarısızlığı burjuva liderlerin yetersizliğinden gelmiyor. Bu, daha çok, salt biçimsel bir özgürlük ve eşitlik kavramını, servet eşitsizliğinin anlamını kavrayamamış olmanın kaçınılmaz bir sonucudur. Bundan ötürü, sosyalistler yeni bir Devrimin zorunlu olduğunda karar kılmışlardır.

Sosyalist bir devrime olan ihtiyaç inancı, demek ki, burjuva devriminin yetersiz ve ülkülerini gerçekleştirememiş oluşundan doğmuştur. Buna göre, özgürlük sorunu, tâ başlangıçtan buyana, sosyalist düşüncenin ana öğesi olmuştur.

Burjuva (biçimsel) özgürlüğü yetersizliğinin birçok nedenleri vardır. Bu özgürlük, nüfusun çoğunluğunun emeğini, emek piyasasında, elinde üretim araçları bulunan azınlığa satmak ihtiyacından koruyamadığı gibi bu etkin bağımlılığı değiştirmeyi de başaramamıştır. Bu bağımlılık, aslında toplumun iki düşman sınıfa ayrılmasına yol açmıştır. Eğer özgürlük, kelimenin geniş anlamında, bireyin yetilerini alabildiğine değiştirme olanağı anlamına gelirse, daha çocuk yaşından emeğini satmak zorunda kalan ve yüksek öğrenimin nimetlerinden hiç bir zaman faydalanmamış olan bütün insanların «özgür» olduğunu ileri sürmek pek kolay değildir. Bu insanlar, hayatın gereklerini yerine getirmeye yarıyan parayı kazanmaktan öte bir anlamı

olmayan birtakım işleri yapmak zorunda kalmışlardır.

Bütün sosyalist yazarlar içinde, Marx, endüstriyel kapitalizmin sonucu olan özgürlüğün değişik türlerini etkin bir biçimde ortaya koymuş olan tek yazardır; ona göre, boşu boşuna harcanan bir gençlikte, yetersiz bir öğrenimden geçen insan, bütün hayatını anlamsız bir işde kullanmakta ve sonunda bütün öbür düşünsel ve bedensel özelliklerini yitirmektedir. Yasa bakımından, demokratik burjuva düzeni, hiç kimsenin kültür nimetlerinden faydalanmasına, yetilerini geliştirmesine ve çeşitli birtakım doyurucu işlere girmesine engel olmaz. Ama, gerçekte, çok küçük bir azınlık bu nimetlerden faydalanmaktadır. Hattâ bu mutlu azınlık bile (yalnız gelirleriyle yaşıyacak kadar bir sermaye sahibi olan azınlık) çoğu zaman bu nimetlerden faydalanamamaktadır; çünkü, bütün düşünce ve davranışları, ellerindeki sermayeyi kaçırmamak, onu artırmak, ya da bayağı ve sudan zevkler peşinde koşmaktır.

Hernekadar, sosyalistler ilk olarak ayrıcalıksız insanların yetilerini tam olarak geliştirmeleriyle ilgilenmekteyseler de, bazı kuramcı sosyalistler ve özellikle Marx ayrıcalıklı sınıfların kaderiyle de ilgilenmişlerdir. Hayat nimetlerinin eşitsiz dağılımında tam bir şansa sahip görünen bu ayrıcalıklı sınıf bile, bugün yetilerini özgürce geliştirmek gücünden uzaktır: Bunların en duyarlı olanları, kendileri bolluk içinde yüzerken, çoğunluğun yoksulluk içinde sürünmesi karşısında rahatsız olmakta; başkaları da, kendilerinin ayrıcalıklı durumlarının

sallantıda olduğunun farkındadırlar. Bundan ötürü, onlar da eşitsizlik ve ekonomik kölelik üzerine kurulu bir toplumda gerçek bir güvenekten faydalanamamaktadırlar.

Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ülkülerine ulaşma yolunda sosyalizmin salık verdiği en önemli şey, bugünkü servet durumunu ve bölüşümünü değiştirmektir. Büyük sosyalist kuramcılar, bununla birlikte, tutulması gereken yol bakımından hiç de aynı düşüncede değiller. Pierre Joseph Proudhon, malı mülkü olanlarla hiçbir şeyi olmayanlar arasındaki ayrılığı ortadan kaldırmak için kredi sistemini değiştirmek ve böylece herkesin tek tek ya da bir arada ortak çaba göstermesini istemektedir. Lassale'in tutumu da buna benzemektedir: O da, iş ortaklığına dayanan atelyeler kurulmasından ve devleti paraca yardıma zorlamaktan yanadır. Marx'la ardçıları üretim araçlarının özel mülkiyetini ortadan kaldırmak istiyorlar. Ama, öbür sosyalistlerin tersine, düşüncelerini ahlâksal kanıtlara dayatmıyorlar. Onlara göre, endüstriyel bir toplumun gelişmesi, üretim araçlarının özel mülkiyeti ile uzlaşamaz. Nitekim, kapitalist toplumlarda sık sık görülen bunalımlar bunu göstermektedir.

Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması ve yerine toplum mülkiyetinin konulması çeşitli yollardan gerçekleştirilebilir. Bu yolların en basiti mülkiyetin kamulaştırılmasıdır. Marx'a göre bu düşünce, özel olarak, modern endüstri, bankacılık alanlarına, taşıt ve maden işlerine uygun gelmektedir. Daha sonraları, Marksçılarla Marksçı olmayan sosyalistler, özellikle elektrik, su ve havagazı gibi ka-

mu hizmetlerinde, ortak mülkiyeti, iş ortaklığına dayanan mülkiyeti salık vermişlerdir. Bunlar da kamulaştırma kadar önemlidir onlarca.

Marx'a göre, üretim araçlarının özel sahipliği ile birlikte sınıf sistemi ortadan kalkarsa, devlet, politik gücün aracı olmaktan çıkıp yönetim işinde basit bir makina durumuna geçer. Marx bu düşünceyi Saint-Simon'dan almıştır. Bu basit makina «ortak üreticiler»in buyruğunda olacak ve bunlar devleti kontrol işinde büyük güçlüklerle karşılaşmıyacaklardır. Marx'ın bu tasarımı, bugün devletin mülk sahibi olduğu ülkelerde doğru çıkmamıştır. Bu ülkelerde, büyük ölçüde uzmanlaşmış geniş bir bürokrasi yönetimi ortaya çıkmış ve yönetim üstünde demokratik kontrol pek kolay olmamıştır. Marx'ın düşündüğü gibi, baştan başa «ortak üreticiler»in buyruğu altında bir bürokrasi artık söz konusu olamaz. Bundan ötürüdür ki, Marx'ın düşüncesinin ruhuna bağlı kalan bazı Marksçılar, bu bürokrasi üstünde yeni birtakım demokratik kontrol biçimleri geliştirme ve her şeyden önce de, bu güçlü makinayı dizginleme yolunda büyük çabalar harcamışlardır. Bu yönde ilk adımı Yugoslavya ile Polonya atmıştır.

Üretim araçlarının kamulaştırılması, genel bir özgürleşme yerine, yeni birtakım bağlılık ve kulluk biçimleri getirmiştir ki, bu da devrimin elverişsiz bir yerde uygulanmış olmasının bir sonucudur bir bakıma. Marx, hep şu düşünceden yola çıkmıştır: Ona göre, sosyalist değişme, büyük endüstri sorunları olan ve politik bakımdan bilinçli geniş bir işçi sınıfı bulunan endüstriyel bir toplumda uy-

gulanabilir. Böyle düşünürken, Marx, kendi zamanındaki toplumların endüstrileşme derecelerini fazla önemsemiş; ama, o günkü Rusya gibi pek gelişmemiş bir memlekette sosyalizm deneyine girişmeyi düşünmemiştir hiç.

Sovyet liderleri, önce, sosyalist devrimin başlangıcında, sadece ele geçirmek sonra da geliştirmek niyetinde oldukları üretim araçlarının çoğunu sağlam temellere bağlamak zorunda kaldılar. Onlar, tıpkı İngiltere'de endüstri devriminin ilk günlerinde karşılaşılan sorunlara benzer sorunlarla uğraştılar: Büyük ölçüde, hâlâ ataerkil ve tarımcı olan bir toplumu modern bir ulus durumuna sokmak. Ortaya çıkan ve bu konuda daha güçlü olarak gelişen bürokrasi makinası, genel olarak, nüfusun çoğunluğunu meydana getiren köylü çoğunluğun zararına endüstriyi kurma sorunu ve hayli hızlı bir ilk kapital *birikimi* ile karşı karşıya gelmişlerdir. Bürokrasi, çok geçmeden, Marx'ın öğretisini demokratik anlamda yorumlamaya çalışan yeni bir baskı yönetimi durumuna geçmiştir.

Hayatının son yıllarında Lenin, genç Sovyetler Birliğini bekleyen tehlikelerin özünü açıkça anlamaya başlamıştı. Bütün Sovyetler Birliği için «geniş çapta birleştirici bir planlamanın *bürokratik ütopya*'ya götüreceği» yolunda Krzizanovsky'ye söyledikleri, Stalin'in tedbirlerine ne denli karşı çıkacağını düşündürüyor insana. Ama, Lenin, bu çıkmazdan kurtulmayı düşünemezdi. Onun, «emekçiler ve çiftçiler denetimi»ni kurma işi (ki bu, basit bürokrasiyi kontrol eden yüce bir bürokrasi olabilirdi) daha baştan başarısızlığa mahkûmdu. Bü-

rokrasiler, özgür ve demokratik kurumlarla denetlenebilir ancak. Ama böylesi kurumlar, basın, söz, toplanma özgürlüklerini, bağımsız mahkemeler ve hoşgörü olmadan düşünülemez. Bu demek değildir ki, karşı-devrimlere göz yumulacaktır; elverir ki, karşı-devrim sözü keyfe bağlı yorumlara dökülmesin ve yönetici azınlığa karşı muhalefeti ortadan kaldırma yolunda bir araç olarak kötüye kullanılmasın.

Devrimci bir Marksçı olan Rosa Luxemburg, Ekim Devrimi'nin eleştirisinde, haklı olarak diyor ki: Politik «özgürlük»ten söz edebilmek için bu özgürlüğün muhaliflere de tanınması gerekir; demokratik kurumlar, özgür basın ve özgürce kurulan gruplar olmazsa, hiç bir işe yaramazlar. Ne var ki, Lenin, bürokrasi makinasının daha etkili işleyebilmesi için, gerek parti gerek devlet kurumları içinde gruplaşmaları yasak etmişti. Sonradan Stailn de, parti delegelerinin, zaman zaman, birleşip belli konularda, birtakım politik programlarla ortaya çıkmalarını engellemişti. Guruplaşmaların ve politik programların yasaklanması yüzünden, yurt ve parti içinde demokratik kurumlar yavaş yavaş yokolup gitmiş ve bütün devlet gücü bürokrasi makinasını (parti ve hükümet bürokrasisini) denetleyen grubun elinde kalmıştı.

Bütün büyük sosyalist kuramcılar için amaç şu olmuştur: Toplumun sosyalist değişiminin sağlayacağı şey, herkes için *gerçek* ve *somut* özgürlük olmalıdır. Bu özgürlük, toplumun bütün üyeleri için kuramsal bir özgürlük değil, ulusal sınırları aşan gerçek bir özgürlük olacaktır. Kelimenin tam

ve somut anlamında «sosyalist» olabilmek için büyük değişiklikler gerekir. Şurası hiç su götürmez ki, Marx olsun, Engels olsun, son 70 yıllık deneylerin ışığı altında, görüşlerinin pek azında değişiklik yaparlardı. Bu değişikliği de, liberal ve eşitçi ülkeleri adına yaptılar ve daha çok geleceğin sosyalist toplumunun politik yanıyla ilgilendiler. Çünkü, bugün artık açıkça ortaya çıkmıştır ki, «Ortak üreticilerin» «olayların yönetimi»ni (ki yalnız, birleşmiş tek bir dünya toplumu içinde gerçekleşebilir) denetlemek ya da bu yönetimi ellerine almak pek kolay değildir. Bürokrasi sorunu, servet bölüşümünü değiştirmekle çözümlenememiştir. «Olayların yönetimi» görevi de, her hangi bir toplumda, halk üstünde bir denetim gerektirmektedir.

Genel olarak «olayların yöneticileri» olan bürokratlar, kendi varlıklarını gereksiz kılacak bir durum yaratmaya pek yanaşmazlar. Gerçekten onlarsız edebilir miyiz, bilmiyorum. Uzman birtakım yöneticilerin varlığı gerekli olmakla birlikte, onları denetlemek de gereklidir ve bu denetleme, belli sorunlarla ilgili bazı bilgilere dayanırsa etkili olabilir ancak. Bu, bizi eski bir sorunla karşı karşıya getiriyor: Toplumun her üyesinin geniş bir eğitimden yararlanması, yönetimin denetlenmesinin gerekli kıldığı nitelikleri verebilen bir eğitimden.

Birçok sosyalist öğretinin özelliklerinden biri de, politik etkenin önemini küçümsemeleridir. Proudhon ve Sendikalistler, işçilere; burjuva parlamenterlerine oy vermekten, politika batağına saplanmaktan çekinmelerini salık verecek kadar ileri gitmişlerdir. Marx ve Marksçılar böylesi bir yanıl-

gıya pek düşmek istemediler ve her zaman proletarya'nın etkin olarak politikaya ağırlığını koymasını salık verdiler. Toplumun değişebilmesi, yeni bir servet bölüşümü kurabilmesi için, daha önceden devlet gücünü ele geçirmenin gerekli olduğuna inanıyorlardı, ama devrimden sonra, politik eylemin önemini küçümser göründüler. Marx, 1870'te şöyle duyordu: Fransız Komün'ü, devrimden itibaren devlet'in (yani politik görevlerinin) ortadan kalkışına kadarki geçiş dönemi için en uygun bir politik düzendir. Daha sonra, Engels parlamenter demokrasiden söz etmiştir. Ona göre, bu rejimde işçi sınıfı, devrim sonrası toplumda, sınıf egemenliğini uygulayabilecekti. Marx olsun, engels olsun şuna inanıyorlardı ki, Devrimin ezici halk çoğunluğuna getireceği yararlar, sosyalistlerin demokratik bir denetleme kuramlarına yetebilirdi.

Ama bütün bu düşüncelerin, gerek Ekim Devrim'inde, gerek Sovyet Sosyalist Birliği'nde doğru olmadığı görüldü. Fransız Komüni örneği üzerine kurulan İlk Sovyetler'i partinin diktatörlüğü ve yeni bürokrasisi çökertti, öyle ki, yaşayan bir demokrasinin organları olarak görevlerini yapamadılar. Stalin'in 1937 tarihli Anayasasıyla kurulan Sovyet parlamentosu işleyemez oldu; çünkü tek oy listesi sistemi halkın, parlamentonun yapısı üstünde herhangi bir etkide bulunmasını engelliyordu ve parlamento üyeleri ne gruplaşabiliyor, ne de herhangi bir program sunabiliyorlardı. Üstelik, bütün parlamento küçük bir yönetici gruba alkış tutuyordu.

Sovyet Sosyalist Birliği'nde özgürlüğün yokluğu sosyalizmin sonucu değil, sıkı bir disipline bağ-

lı küçük bir partinin, elverişsiz bir toplumda, proletarya devriminin her yerde hızla yayılacağı umudunu yüreklendiren bir girişime atılmasının sonucudur. Bu, bütün zenginliklerin ortak sahipliğine dayanan bir toplum düzeni kurma ve bu temel üzerinde endüstrileşme girişimi idi. Böylesi bir girişime karar verilmiş olduğuna göre, bu toplumun bazı özellikleri, Stalin döneminde bile, tarih bakımından kaçınılmazdı. Ama Rusya'nın deneyleri, başka ülkeleri aynı yanılgıya düşmekten alıkoyabilir.

Sosyalist devrim, ancak *amacına* ulaşırsa, haklı olabilir. Ama, devrimin amacı bir endüstri toplumu yaratmak ya da en yüksek üretimi sağlamak değildi hiç bir zaman. Onun amacı, eşit haklardan faydalanan ve birbirine kardeşlik bağlarıyla bağlı özgür insanlardan meydana gelen bir toplum yaratmaktı. Üretimi arttırmak bu amaca götüren yollardan biridir elbet, ama özellikle memleketlerin gelişmesinde önemli bir etken olmakla birlikte, başlı başına bir amaç değildir. Devrimin ilk amacını, üretimin arttırılması işine kaydırarak (üretimde Amerika'ya ulaşmak amacıyla da olsa), Sovyet sosyalizmi gelişmiş endüstri memleketleri üzerindeki etkisini yitirmiştir. Çünkü, birçok kimse, sosyalizmi Sovyet Rusya'daki bürokratik diktatörlük anlamına almaktadır, ayrıca gelişmiş ülkelerde, üretimin artırılması geciktirilmeye gelmez ve en önemli bir görev değildir.

Gerçekte, Sovyetler Birliği'nde ve Çin'de özgürlüğün yokluğu, ne sosyalizmin kaçınılmaz bir sonucudur, ne de kapitalizmin haklı olduğunu gös-

terir. Bu, sadece bir topluma, iktidardaki insanları denetleme olanağı veren politik özgürlüğün ve politik kurumların küçümsenmesinin bir sonucudur. Çünkü, bütün toplumun yararına bile olsa, devletin ekonomik yönetimini üstüne aldılar mı, baştakilerin kontrolü gitgide önem kazanır.

DEMOKRATİK SOSYALİZMİN ÖNCÜLERİ

J. W BRUEGEL

Demokratik sosyalizm, Stalin döneminde geçerli olan o monolitik diktatörlüğe, yani «kişilere tapma» hastalığına yakalanmamıştır hiç bir zaman. Gerçek demokratik sosyalizm kavramı, demokratik yoldan seçilmiş kurumlarca alınan kollektif kararları gerektirir. Demokratik sosyalistlerden kurulu topluluklarda devlet gücünün tümünü, ya da büyük bir bölüğünü haksız olarak ele geçiren bir «önder»e yer yoktur.

Bu demek değildir ki, sosyalizmin ilk yüzyıllık tarihine yön ve biçim verenler tartışma götürmez kişilerdi. Sosyalist amaca ulaşma bakımından halk hareketinin öncelik taşıdığını unutmamakla birlikte, önemli önderlerin çabalarını da unutmamak gerekir. Yenilgileri ve başarıları ile bu yüzyıllık çatışmaya gözlerimizi çevirdiğimiz zaman, mevkileri ve durumları dolayısiyle bu çatışmaya katılmış olanlara saygı borcumuzu ödememiz gerekir. Uluslararası sosyalizm hareketinin en önemli önderlerini tanıtacağız bu yazıda. Buraya alınmaları gereken daha birçok önderler varsa da, yersizlik yüzünden onları, ne yazık ki, anamıyacağız.

Halk topluluğuna dayanan en eski sosyalist örgütlenme Almanya'da başlamıştır: 1963'te Alman Sosyal Demokrat Partisi (SDP) yüzüncü yıldönümünü kutlamıştır. 1863 tarihinde Ferdinand Lassalle (1825 - 1864) Alman Emekçiler Derneği'ni Leipzig'de kurdu. Bu, politik bir partinin öncüsüydü sadece. Asıl Sosyal Demokrat parti, Lassalle'in örgütü ile Wilhelm Liebknecht ve Bebel'in yönettikleri Alman Emekçiler Federasyonu'nun birleşmesinden doğdu. On on beş yıl süre ile Wilhelm Liebknecht ve Auguste Bebel Alman İşçi hareketinin tartışma kabul etmez liderleri ve uluslararası temsilcileri oldular.

Liebknecht 1848 Devrimi'ne katılmıştı. Kaçarak sığındığı Londra'da Karl Marx'la karşılaştı ve onun derin etkisinde kaldı. Liebknecht 1862'de Almanya'ya dönüşünde Bebel ile birlikte parlâmentoya ilk sosyalist milletvekili olarak girdi. 1870'te, kendilerini bir oylama çıkmazıyla karşı karşıya buldular: Fransızlara karşı savaştan yana çıksalar Bismarck'ın sömürgeci amaçlarını desteklemiş; savaşa karşı oy verseler, o zaman da Napoléon III.'ün otokratik tutumunu güçlendirmiş olacaklardı. Liebknecht ile Bebel oy vermekten kaçındılar ve Napoléon'un düşüşünden sonra, bir dayanışma tedbiri olarak, Fransız işçileri ile Almanların Alsace-Lorraine'i ilhak etmesine karşı gelenlerin başında yer aldılar. Wilhelm II.'nin Alman Sosyal Demokratlarını «vatansızlar» diye suçlaması, onların bu davranışlarına karşı bir tepkidir.

Aslında bir tornacı olan Auguste Bebel'i sosyalizme Liebknecht kazandırmıştı. Sonradan içtik-

leri su ayrı gitmez olmuştu. Auguste Bebel büyük bir söz ustası ve yaman bir propagandacıydı. Kendi kendini yetiştirmiş ve Wilhelm II.'nin zorbalığına karşı amansız bir savaş açmıştı. Aynı zamanda partinin ideoloji uzmanıydı. En büyük savaşını, belki de, hareketin içinde revizyonizme, yani Eduard Bernstein'in (1850 - 1932) öğretisine karşı verdi. Bernstein onun İngiltere'deki deney ve yaşantısının etkisinde kaldı: Orada, uzun süre sığıntı olarak yaşadı ve sosyalizmin demokratik yollardan adım adım başarıya ulaşabileceğine inanır oldu.

Bebel, zora başvurmak istiyen bir devrimci değildi. Orta Avrupa'daki koşulların öylesine etkisi altında kalmıştı ki, sosyalistlerin oy'la başarıya ulaşacağına inanamıyordu. Oysa, bu inanış batı demokrasilerindeki sosyalistlerin, genel olarak, benimsedikleri bir düşünceydi. Bebel, Bernstein'in revizyonizmine karşı davayı kazandı ama, bu başarı kâğıt üzerinde kaldı. 1918'de Almanya ve Avusturya - Macaristan'ı kasıp kavuran devrim, koşulları öylesine altüst etti ki, bütün bu tartışmalar havanda su dövmekten öteye geçmedi.

«Sosyalist hareketin her şey» olduğunu, «Son amacın hiçbir şey» olmadığını ileri süren E. Bernstein bir bankada çalışıyordu; sonradan revizyonizmin başlıca propagandacısı oldu. Bismarck'ın anti-sosyalist yasası yüzünden yurdundan ayrılmak zorunda kaldı, Londra'da gazeteci olarak yaşadı ve kısa bir süre sonra ölen Engels'le arkadaşlık kurdu. Almanya'ya döndüğü zaman, revizyonizm görüşüne, politik alanda Bebel, ideolojik alanda Karl Marx karşı çıktılar.

Kautsky (1854-1938) Marksçılığın ana ilkelerine bağlı bir kuramcı olarak, Alman dilinde eşsiz bir yer tutmuştur. Babası Çekoslovakyalı olan Kautsky, Prag'da doğmuştur. Hitler'in başa geçmesiyle, başlangıçta çalıştığı Avusturya'ya dönen Kautsky, Almanya'da *Neu Zeit* (Yeni Zaman) adındaki ünlü gazeteyi yönetti ve Alman Sosyal Demokratlarının akıl hocası oldu. Yaratılıştan eylemci bir politika adamı ve bir önder olmamasına karşın, partinin politikası üstünde büyük ölçüde etkide bulundu. Bununla birlikte, onun sonraki kuşaklara bıraktığı miras, tarihi ve toplumu Marksçı açıdan inceleyen sayısız çözümleyici yazılarıdır. Revizyonizmle ölesiye savaştı ve Marx'ın düşüncelerine aykırı bulduğu bolşevikliği de var gücüyle reddetti. 1951 Enternasyonalinin Frankfurt bildirisindeki «Demokrasisiz sosyalizm olmaz» formülünü ilk olarak Kautsky ortaya atmıştır. Birinci dünya savaşı sırasında Alman Sosyal Demokratları savaşı destekleme yada ona karşı çıkma sorunu üzerinde ikiye bölündükleri zaman, Kautsky, Bağımsız Sosyal Demokratlar'ın en solcu kanadında Bernstein'la aynı safta buluştu. Alman milliyetçiliğine ve militarizmine olan nefretleri onları yeniden biraraya getirmişti...

Sosyalistlerin savaşa karşı giriştikleri kavganın başında Wilhelm'in oğlu Karl Liebknecht (1871 1919) ile Polonya'da doğan ama Sosyal Demokrat Partide sağlam bir yer tutmuş olan Rosa Luxemburg vardı. Kalburüstü bir ekonomist olan Rosa Luxemburg ile K. Liebknecht Sosyal Demokrat Partinin resmi politikasını tutmuyorlardı. Buna

rağmen Hitler'in Yıldırım Süvarileri'nin öncüleri olan milliyetçiler tarafından hoyratça öldürüldüler. Oysa, ikisi de, Stalin öncesinin koyu komünizmine ve diktatörlüğün soluk aldırmaz baskısına kafa tutacakların başında yer alabilirlerdi.

Bebel'in ölümünden sonra başkanlık, ılımlı olarak tanınan Friederich Ebert (1870 - 1925) ile Philip Scheidemann'a (1865 - 1939) geçti. Savaş üzerine yapılan tartışmalarda ikisi de, savaşa ancak yurdun savunması için başvurulabileceği görüşünü var güçleriyle savunmuşlar ve her türlü yayılma politikasına karşı çıkmışlardı. Devrim'den sonra Ebert, yeni Alman cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı, Scheidemann da ilk başbakanı oldular. Savaş boyunca sürüp giden parçalanmalardan sonra, Alman Sosyal Demokratları 1922'de yeniden birleştiler. Başkanlık yine bir ılımlıya, 1928 - 1930'larda Almanya'nın son sosyalist başbakanı olan Hermann Mueller'e, daha sonra da Hitler'in zorlu rakibi Otto Wels'e (1873 - 1939) geçti. Üçüncü Reich kâbusundan sonra başkanlığa, Hitler'in toplama kamplarında 11 yıl tutuklu kalan Dr. Kurt Schumacher (1895 - 1952) geçti. Onu, Erich Ollenhauer (1901 - 1963) ve Willy Brandt izlediler. Son ikisi, Hitler dönemini sürgünde geçirmişlerdi.

Avusturya Sosyal Demokrasi'si, birçok bakımdan Alman sosyal demokrasisinin etkisinde kaldı ama gelişmesi, çeşitli koşullar altında daha değişik oldu. Burada da önemli bir kişi, çözülmeyi önleme görevini başardı. Ama Alman olmayan azınlıkların karşı konulmaz istekleri, Avusturya içinde bu *Küçük Enternasyonal*'e son verdi. Dr. Victor

Adler (1852 - 1918), işçilerinin çoğu Almanca konuşan imparatorluk Avusturya'sının son yıllarında Avusturya Sosyal Demokratlarının tek önderi oldu ve Avusturya (Alman) cumhuriyetinin dışişleri bakanı olarak öldü. Adler, bir politik lider, bir örgütçü ve partinin parlamento sözcüsü olarak tanınmıştı. Partisine karşı olanlar bile kendisine büyük bir saygı duymaktaydılar. Ayrıca *İkinci Enternasyonal*'in en önemli kişilerinden biriydi. Kendisi Almanların ayrıcalıklı olduğu çok yönlü bir devlette birliği sürdürmeye çalışırken çömezlerinden ikisi de, var güçlerini Avusturya milliyetçilerinin sorunlarına sosyalist bir çözüm yolu bulmak için kuramsal çalışmalara adamışlardı kendilerini.

Dr. Karl Renner (1870 - 1950) ile Dr. Otto Bauer (1881 - 1938) apayrı sonuçlara vardılar. Yakın arkadaş ve *Avusturya Marksçılığı*'nın ileri gelen temsilcileri olmalarına rağmen, kuramsal konularda olduğu kadar, pratik politika sorunlarında da sürekli bir tartışma içinde idiler. Genel olarak, Renner sağ kanadın, Bauer de sol kanadın görüşlerini tutuyorlardı. Bebel nasıl Bernstein'i yenilgiye uğratmışsa, entellektüalizmine rağmen kulağını kitleden ayırmıyan Renner'i de, Bauer, geçici olarak arka plana itmişti. Ama sonunda, değişen koşullar Renner'in ılımlılığına üstünlük tanıdı. *Avusturya sosyal demokrasisi*'nin 1934'te Mussolini'nin adamı Dollfuss eliyle ortadan kaldırılmasına değin Bauer, hareketin hem önde gelen kuramcısı ve tarihçisi, hem de parlamentoda politik adamı ve sözcüsüydü. Savaş sonrasının çalkantılı yıllarında (1918 1920) başbakanlık yapmış olan Renner,

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra eski görevine yeniden döndü ve Avusturya'nın ilk cumhurbaşkanı olarak öldü. Cumhurbaşkanlığına seçilmesinden sonra Avusturya Partisi'nin başına Dr. Adolf Schaerf getirildi. O da 1957'de Avusturya cumhurbaşkanlığına seçilince, parti başkanlığını şimdi başvekil yardımcısı olan Dr. Bruno Pittermann üzerine aldı.

Avusturya'da 1914 - 1918 savaşının yolaçtığı sosyalistler arasındaki tartışmalar, Almanya'dakinden daha az sert olmasına rağmen, parti içinde resmen bir bölünme ile sonuçlanmadı. Bununla birlikte, Ebert ve Scheidemann ile dostluğu şöyle böyle sürdürebilen Victor Adler'in başta gelen rakibi kendi oğlu Friedrich Adler'di. Genç Adler ürkek, çekingen bir bilgindi ve bir eylem adamı değildi. Bundan başka, bütün sosyal demokratlar gibi kişisel teröre temelden karşıydı. Savaş ve Avusturya'nın temel haklarının ortadan kalkması karşısında umutsuzluğa düşen Adler, partisinin, bu durumunun kötülüğünü ortaya koymaktaki başarısızlığını beğenmiyordu. Protesto etmek için, (Çarlık Rusya dışında) bir demokratik sosyaliste yaraşmayan kişisel teröre girişti. Gerçi Avusturya başbakanını öldürmesi, belki de ondan çok, mahkemede kendini savunması, suçlu durumundayken Avusturyalı yöneticileri suçlaması, devrimci bir etki yarattı ve bu, eski düzenin sona ermesini hızlandırdı. Adler ölüme mahkûm edildi. Ne var ki, çürümüş Habsburg yönetimi, daha bir gece önce halkın tanrılaştırdığı bir adamı öldürmeyi göze alamadı. Cezası on sekiz yıl hapse çevrildi.

1918 devriminden sonra Viyanalı işçilerce zafer alayıyla şehre getirildi. Friedrich Adler, daha sonra İşçi ve Sosyal Enternasyonali'nin, 1923'teki ilk Hamburg kongresinden 1940'ta dağılmasına kadar sekreterliğini yaptı.

Son yüzyılın Fransız sosyalist öncüleri içinde en başta anılması gerekeni, Jules Guesde (1845 - 1922)'dir. Bir anarşist yandaşı olarak başlayıp, gitgide Marx'ın etkisinde kalan Guesde, 1881'de, sonradan *Fransız İşçileri Enternasyonali* adını alan Fransa Sosyal Demokrat Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Jean Jaurès'in (1859 - 1914) ortaya çıkışıyla, Guesde'nin parti başkanlığı oldukça sarsıldı. Jaurès, kendi değişik düşüncelerini var gücüyle savundu. Örneğin, partinin sendikaya bağlanması yolunda Guesde'nin önerdiği tasarıya karşı çıktı. Savaşa ve kaba güce karşı olmasına rağmen Guesde, 1914'de bir başka sosyalistle birlikte Fransız hükümetine katılmayı kabul etti. Komünistlerle ilgisini kestikten sonra, eski partinin demokratik sosyalist yolda yeniden kurulmasına çalıştı.

Savaş öncesinde, bağnaz bir milliyetçinin öldürdüğü Jaurès, Fransız sosyalizminin en önemli adamı ve uluslararası kongrelerin belki de en etkili kişisiydi. Başarılı bir söylevci, yetkin bir tarihçi ve felsefe bilgini, kusursuz bir taktikçi olan, sosyalizmin ahlâksal yönü üzerinde özel bir ilgiyle duran, ilke adamı Jaurès, ilginç ve güçlü bir başkandı. Sosyalizm öğretisi, ona göre, Fransız Devrimi'nin bir devamı, dahası, bir bütünlenişiydi. Savaşa ve kaba güce tümüyle karşı olan Jaurès, «silâhlandırılmış bir halka dayanan yeni bir ordu» düşün-

cesiyle çağının ilerisindeydi. Ona, silâhlanmanın azaltılması ve uluslararası anlaşmazlıkların yargıcılıkla çözümlenmesi yolundaki sosyalist önerilerin bir habercisi gözüyle bakılabilir.

Fransız partisi başkanlığında, Léon Blum (1873 1950), Jaurès'e birçok bakımdan benzemekteydi. Blum, oldukça kültürlü bir aydın, verimli bir yazardı. Partisinin gazetesinde yıllarca, her gün, kısa ve yüksek çaplı politik yorumlar yaptı. 1936 - 1937'lerde sosyalistlerle, (antifaşist bir tutuma karşı taktik değiştirmek için Moskova'ya bağlı, komünistlerin belli belirsiz destekeldiği) sol liberallerden kurduğu *Halk Cephesi Hükümeti*'nin başbakanı olarak önemle anılacaktır. Hitler'e karşı bir yatıştırma politikası güden Pétain hükümetine karşı çıkması, ülkeyi savaşa sürükleme suçuyla tutuklanmasına yol açtı. Riom'da savunucu olarak hükümeti suçladı. Bu durum, davayı durdurdu, ama Blum, Alman toplama kampına gönderildi. Sağ olarak geriye dönebilmesine rağmen gönlü kırıktı. Bununla birlikte savaştan sonra, gücünü Fransız Sosyal Demokrasisini kurmak için harcadı ve 1947'de kısa bir süre için sosyalist hükümetin başına geçti. 1946'da parti başkanlığını Guy Mollet devralmıştı.

İngiltere'de işçilerin çıkarlarını savunan (1918'den önce sosyalistliğini açıkça belirtmemiş olan) ayrı bir parti, Almanya ve Fransa'dan çok sonraları ortaya çıkmıştır. İşçi partisinden önce, iki önemli örgüt kurulmuştur. Bunlardan biri Sidney Webb (1859 - 1947), Beatrice Webb (1858 - 1943) ve George Bernard Shaw (1856 - 1950)'un yönettiği

Fabian Society; ötekisi Henry M. Hyndman (1842 - 1921)'ın kurduğu Marksist *Sosyal Demokrat Federasyonu* idi. Bir liberal olarak 1892'de seçilen, İskoçyalı madencilerin halkça çok tutulan başkanı James Keir Hardie'nin (1856 - 1915) kişiliğinde işçi sınıfı parlamentoda kendilerinden yana bir üyeye sahip oldu. Hardie, bir yıl sonra *Bağımsız İşçi Partisi*'ni kurdu; ki bu, daha sonra İngiliz İşçi Partisi'nin doğmasına yol açacaktı. 1906'da parlamentoya bir parti başkanı seçmek gerekince, ilk akla gelen Hardie oldu. Ama Hardie taktik ve manevralardan hoşlanmayan bir insandı. Onun için, bir yıl kadar başkanlıkta kaldı ve zamanının çoğunu, kendi damgasını taşıyan, yani Marksçılıkla dinsel öğelerin bir çeşit bileşimi olan sosyalizmini yaymakla geçirdi.

Büyük bir umutla karşılanan James Ramsay Macdonald (1866 - 1937), sonunda, herkesi büyük bir hayal kırıklığına uğrattı. Birçok yıllar partiye başkanlık etti ve 1924'teki İşçi hükümetine başbakan oldu. Liberallerin yardımına muhtaç bir azınlık hükümetiydi bu. O yardım da ancak dış politika konularında işe yarıyordu. Macdonald, başbakanlıkla birlikte, dışişleri bakanlığını da üzerine alarak uluslararası anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesini öngören *Cenevre Protokolü*'nün imzalanmasına önayak olmuştu. Ama daha sonraki tutucu hükümetin, ilkelerini desteklemeye pek yanaşmaması yüzünden bu protokol, uluslararası hukukta *Locarno antlaşmaları* gibi güçsüz bir duruma düştü. 1929'dan 1931'e kadar, ikinci azınlık İşçi hükümetini yönettikten sonra Macdo-

nald, Dünya Ekonomi Bunalımının en yüksek noktasında ulusal koalisyon hükümetini reddettiği için partiden ayrıldı. 1935'e kadar yüzde yüz tutucu bir hükümetin başbakanı olarak çalıştı.

Macdonald'ın yerine geçen Arthur Henderson (1843 - 1935), 1929 - 1931'lerde onun dışişleri bakanıydı. Macdonald, küçük bir grupla birlikte ayrıldığı zaman yine de kendisi işçi partisine bağlı kaldı. O, daha çok, uluslararası silâhsızlanmanın ateşli bir savunucusu ve dünyaya egemen olmak isteyen Hitler ve Mussolini'nin yıldırıları altında başarısızlığa mahkûm olan 1932 silâhsızlanma konferansının başkanı olarak anılacaktır.

Saygın bir barışçı olmasına rağmen, partinin, o tehlikeli 1930 günlerinde peşinden gitmek istemediği George Lansbury'den (1859 - 1940) sonra, önce muhalefette, sonra İkinci Dünya Savaşı'nda Churchill hükümetinin bir bakanı ve 1945-1951 arası İşçi Partisi hükümetinin başbakanı olarak, işçi partisini yönetmek görevi Clement Attlee'ye düştü. Attlee'nin hayatı burjuva geleneğine bağlı bir hayattı. Attlee, bu yüzyılın başlarında işçilerin ne çeşit koşullar altında yaşadığını gördükten sonra, ömrünü sosyalizm uğrunda savaşmaya adadı. Temel endüstrinin millîleştirilmesi, tam gün çalışma, insaflı bir millî sigorta sistemi ve bireyin sağlığını toplumun bir kaygısı haline sokan millî sağlık hizmeti, Attlee hükümetinin en önemli başarılarındandır.

Attlee'den sonra gelen Hugh Gaitskell'de (1906 - 1936) burjuva ailedendir. Vakitsiz ölümü, yeni bir işçi hükümetini yönetmek olanaklarından onu yok-

sun bıraktı. Bu görev kendini işçi hareketine bütün varlığıyle adamış olan bir başka aydına, bugünkü parti başkanı Harold Wilson'a düşmüştür.

İskandinavya'da, kökleri çok eskiye dayanan sosyal demokrasi, yıllarca buranın en güçlü siyasal partilerini oluşturmuştur. İskandinavya İşçi hareketinin birçok büyük kişisi arasında Hjalmar Branting'e (1860 - 1925) ayrı bir yer vermek gerekir. Branting, daha haklı bir toplum düzeni için, işçi sınıfının kavgasını kendi kavgası sayan çok sayıdaki liberal aydından biriydi. 1869'da ilk sosyalist milletvekili olarak parlamentoya seçilmesinden ölümüne dek İsveç sosyalizminin önemli bir kişisi olarak kaldı. Birinci Dünya Savaşı boyunca yansız bir ülkenin temsilcisi olarak iki savaşçı hükmeden kurulu sosyalist partilerin Stokholm Konferansı'nda toplanmalarını sağlayarak uluslararası bir ün kazandı. 1920 - 1923 yılları arasında ilk sosyalist başbakan olarak hizmet etti. Ülke, hemen hemen o zamandan bu yana, sosyal demokratlarca yönetilmektedir.

Sosyalist Enternasyonal'e bağlı çalışmalarda iki küçük ülkenin (Belçika ve Hollanda) sosyalist hareketleri her zaman için çok önemli olmuştur. Emile Vandervelde'in (1866 - 1938) kişiliğinde Belçika sosyalistleri hükümette kendilerini tekrar tekrar temsil eden bir başkana sahip oldular. Yazılarıyla «katı kurallardan arınmış bir Marksçılık»ı geliştiren Vandervelde, onların başlıca kuramcısıydı aynı zamanda. Vandervelde, 1900 - 1914 arası İkinci Enternasyonal'in, 1926 - 1936 arasın da, İşçi ve Sosyalist Enternasyonali'nin başkanı oldu. Da-

ha sonra yerine, kendisine birçok bakımlardan benzeyen yurttaşı Louis de Brouckère (1870 - 1951) geçti. Birkaç kez Belçika hükümetinin üyesi olan Charles Huysmans, Birinci Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Enternasyonal'in sekreteri ve 1940'da son başkanı oldu; Huysmans, İkinci Dünya Savaşında Londra'da sürgünde iken çeşitli sosyalist partiler arasında bağlantı kurdu. Hollanda sosyalistlerinin en önemli önderi Pieter Troelstra'ydı (1860 - 1930). İkinci Enternasyonal'in büyük söylevcisi ve ileri gelenlerinden biri olan Troelstra, Alman sosyalist hareketinin örgütsel yapısından ve ideolojisinden çokça etkilenmişti.

Alman asıllı olan Herman Greulich (1842-1925), İsveç sosyalizminin öncülerindendi. Onun sayesinde çeşitli sosyalist kümeler bugün ülkenin en güçlü politik partisi olan bir tek partide birleştirildi.

İtalyan sosyalistleri arasında Filippo Turati (1857 - 1932) koaly kolay unutulmayacak bir kişidir. Turati, parlamenterlik ve parti başkanlığı görevleriyle yazarlık ve propaganda görevlerini bir arada yürürttü. Mussolini'nin faşizmi, demokratik sosyalist görüşün bu güçlü savunucusunu yurdundan ayrılmaya zorladı. Angelica Balabanoff, Ukrayna'da doğmuş olmasına rağmen yaşamının büyük bölümünü bir asî olarak İtalyan demokratik sosyalizminin hizmetinde geçirdi; aynı ülkü uğrunda hâlâ canla başla ve yılmadan çalışmaktadır. Çalışma alanı birçok ülkeye, özellikle Rusya ve 1917 Devriminden sonra Ukrayna'ya kadar yayıldı ve 1915 - 1916'larda Uluslararası sosyalist işbirliğini yeniden canlandırmayı öngören Zimmerwald ve

Kienthal (İsviçre) Konferansları'nın düzenlenmesine yardım etti ve dünya çapında büyük bir ün kazandı.

Sosyalist partilerin ideolojileri her yerde, içinde gelişmek zorunda oldukları koşulları yansıtırlar. Rusya'da 1917 Devriminden önceki koşullar, sosyalist eylemli bütün öteki ülkelerin koşullarından apayrıydı. İlk Enternasyonal döneminde, önemli bir rol oynayan Michael Bakunin (1814 - 1876), önde gelen Rus devrim kuramcılarındandı. Enternasyonal'i eline geçirmeye çalışıp 1872'de anarşistleri kovdurmaktan başka bir sonuç elde edemeyen Bakunin'in, renkli bir kişiliği vardı. Ama, ilk Rus sosyalistlerinin en önemlisi, kuramsal bilgisi ağır basan ve birara kendisine ortodoks Marksçılığın babası denilen Georgy Plekhanov'du (1857 1918).

Çarlık zamanında Rus sosyalist hareketi İkinci Enternasyonal ile ilişkideydi, ama büyük güçlükler içinde çalışabiliyordu. Enternasyonal, hemen hemen bütün toplantılarını yabancı ülkelerde, Londra'da, Prag'da yapmak zorunda kaldı; hareketin önderlerinin yarısı Sibirya'ya, ya da Avrupa ülkelerine sürüldü. Bundan başka, Lenin (1870 - 1924) ve Trotsky'nin (1879 - 1940), havarileriyle Menşevik Fırka arasındaki sürekil tartışmaların yol açtığı çatışmalarla, hareket oldukça hırpalandı. Rus Devrimi'nin yönü konusundaki bu anlaşmazlıklar, Stalin'in, 1930'larda temizleme hareketiyle gücünü pekiştirip diktatörlüğünü kuruncaya kadar sürdü.

KARL MARX

CHARLES GIDE

Herkes bilir ki, Marx'ın öğretisi sosyalizmin en yeni biçimidir ve aşağı yukarı elli yıldan beri de, bütün öbür öğretileri gölgede bırakmış, hepsini hor görmüş, utopyacılıkla suçlayıp reddetmiştir. Yalnız şunu önemle belirtmek gerekir ki, bu sosyalist öğreti, daha önceki öğretilerden - örneğin komünizmden ve Fourier'cilikten - ayrı olarak, kendisine sapkın gözüyle bakılmasını istemez hiç. Bu öğreti, büyük klâsik öğretilere başkaldırmıyor, tam tersine, onları daha doğru bir anlayışla yenileyip sürdürmek istiyor:

Ekonomi biliminin bütün ilkelerine değinen ve onu yenilemek isteyen bir öğretiyi bir tek bölümde özetlemeye kalkışmaksızın, burada, Marx'ın iki önemli ekonomik kavramını açıklamaya çalışacağım: Bunlardan biri, *emek fazlası* ile *artık-değer* kuramı; öbürü de *otomatik kamulaştırma yasası*, ya da, genel olarak, daha sade ama daha az belirli bir deyimle, *toplaşma yasası*'dır: Birincisi özel mübadele ve değer anlayışına, ikincisi de özel bir ekonomik evrim anlayışına dayanmaktadır; - Auguste Comte'un deyimini kullanırsak, birinciye *statik*, ikinciye de *dinamik* diyebiliriz.

FAZLA EMEK VE ARTIK - DEĞER

Hayli kafa çalışması isteyen aşağıdaki tanıtlamadan ürkmemek için, önce bu tanıtlamanın bizi nereye götüreceğini bilmek iyi olur. Kısaca, sorun şudur: Varlıklı sınıf, nasıl oluyor da, emekçi sınıfın sırtından geçiniyor? Bu düşünce yeni değildir. Bunun, birçok kez, örneğin, Sismondi'de, Saint - Simon'da, Proudhon ve Rodbertus'te ele alınmış olduğunu gördük. Ama, onların eleştirisi ekonomik olmaktan çok, toplumsaldı, özellikle mülkiyet düzenine ve bu düzenin haksızlıklarına çatıyordu. Marx ise, tam tersine, silâhlarını ekonomi biliminden ve mübadele yasasından alıyor. Marx, sömürü değil denen şeyin sömürünün tâ kendisi olduğunu ispatlamaya çalışıyor. Bu, mübadelenin kaçınılmaz sonucu; patronlar gibi emekçilerin de dışında kalamıyacakları ekonomik bir zorunluktur. Bu nasıl olmaktadır, onu görelim.

Bunu anlamak için, biraz daha gerilere, değer kavramına gitmek gerekir. Marx, şunu göstermekle başlıyor işe: Ona göre: emek, değerin - yalnız ölçüsü ya da nedeni değil - aynı zamanda *özü*'dür de. Gördük ki, Ricardo'nun düşüncesi de buydu, ama henüz pek kesin değildi. Oysa Marx'la bu düşünce kesinlik kazanıyor. Şüphesiz, Marx her türlü değerin koşulu fayda değildir, demiyor. Hattâ, kullanma değeri söz konusu olunca, dikkate alınması gereken tek koşulun fayda olduğunu da kabul ediyor. Ama, fayda mübadele değerini açıklıyamaz. Çünkü, her mübadele, mübadele edilen mallar arasında ortak, özdeş bir şeylerin varlığını gerektirir.

Peki, bu özdeşlik nerden geliyor? Fayda'dan gelmiyor elbette. Çünkü, bu fayda her malda *başka başka*dır; mübadelenin biricik nedeni de bu başkalıktır aslında. Hiç de türdeş olmayan mallarda ortak ve türdeş olan şey, *hepsinde bulunan az ya da çok emek niceliğidir.* «Birer değer olmak bakımından bütün mallar, billûrlaşmış (saptanmış) değerlerden başka bir şey değildirler.» Malların değeri, kendilerindeki bu toplumsal emeğe göre, az ya da çoktur. Bu emek de, harcanan ortalama saat sayısı ile ölçülür.

Bunu kabul ettikten sonra, herhangi bir işde, günde on saat çalışan bir işçiyi, bir ücretliyi alalım.

Bu işçinin emeğinin mübadele değeri ne olacaktır? On saatlik bir değer olacaktır; bu ürün ister ayakkabı, ister kumaş, ister kömür olsun, önemi yoktur. Patron, - Marx'ın her zamanki deyimiyle kapitalist - ücret anlaşması gereğince, emek ürününün sahipliğini kendine alıkoyduğuna göre, bu ürünü gerçek değerine, yani on saatlik emeğin karşılığı olan değere satacaktır.

Ama, işçiye ne vermektedir? Ücretini. O kadar. Peki, bu ücret neyi temsil ediyor? Kapitalistin ücret ödemesi demek, işçinin emek gücünü, istediği gibi kullanmak üzere, satın alması demektir. Hangi fiyata satın alır onu? Tam değerine. Ama bu değer nasıl belirlenmektedir? Bütün mübadele değerlerini yöneten - az önce dile getirdiğimiz - yasa ile. İş gücü, el emeği, bütün öbür mallar gibi bir mal olduğundan, onun değeri de, onu meydana ge-

tirmek için gerekli olan çalışma saati ile belirlenir. Biraz duralım burada.

«Emek gücünü yaratmak için gerekli olan çalışma niceliği mi»? — İşte, ilkağızda, insanı biraz şaşırtan şey! Marx'çı öğretiyi kavramak istiyenler için en güç, ama en önemli nokta budur. Çünkü, her şey bunun etrafında dönmektedir. Çözümlenemeyecek bir sır yok bunda. Diyelim ki, bir emekçinin değil de, bir makinanın çalışması söz konusudur: Hiçbir mühendis, «Bir beygir gücü kaça mal olur?» sorusunu olağanüstü bulmaz. Yerine göre, saatte bir ya da iki, günde de sekiz ya da on kilo kömüre mal olur, diye karşılık verir size. Kömürün değeri, maden işçisinin belli nitelikteki çalışmasını temsil ettiğine göre, bu değeri emek olarak hesaplamaktan daha kolay bir şey yoktur.

Ücret rejiminde, işçi bir makinadan başka bir şey değildir ve birinin emeği değer bakımından, öbürününkinden farklı değildir. Bir saatlik, ya da bir günlük insan emeği, işçiyi bir saat ya da bir gün boyunca üretim durumunda tutmak için gerekli olan en az geçim giderlerine mal olmaktadır. Emeğinin karşılığı malla ödenen işçi (tarım işlerinde de böyledir durum) kullanan her patron, bu hesabı yapmasını bilir. Para ile ödenen ücret durumunda da böyledir işler: Ödenen para, bu geçim giderlerinden başka bir şey değildir.

Bir adım daha atalım şimdi. Herhangi bir işin yürütülmesi için gerekli geçim giderlerinin değeri, bu işten elde edilen ürünlerin değerine eşit değildir hiç bir zaman. Aldığımız örnekte, on saate eşit olmayacak, diyelim beş saate, belki de daha aza

eşit olacaktır. Normal koşullar altında, bir insanın emeği, her zaman, tüketilen değeri aşan bir üretim değeri bırakmaktadır.

Şimdi bu tanıtlamanın düğüm noktasına geliyoruz: «kapitalist üretimin sırrı açığa vuruluyor.» Gerçekte, *emeğin yarattığı değer, kapitalistin* ürünleri satarak elde ettiği değerdir, *emeğin tükettiği değerse, işçinin* ücret olarak aldığı değerdir. Bundan, zorunlu olarak şu sonuç çıkıyor: Bu ikisi arasındaki fark, kapitalistin elinde kalıyor. Oysa, kapitalist, ürünü on saatlik emek (yaratılan değer) karşılığında satmakta, işçiye de, yalnız beş saatlik emeğin (tüketilen değer'in) karşılığını vermekte, artanını kendine alıkoymaktadır. İşte, Marx bu artan kısma, o ünlü *artık-değer* adını veriyor. Eylemde şu sonuç çıkıyor ortaya: Kapitalist, işçinin on saatlik emeğini cebine indiriyor ve işçiye sadece beş saatlik ücret veriyor. Başka deyimle, işçi kapitaliste beş saatlik bedava emek sağlamış oluyor. İlk beş saatte, ücretin karşılığını üretiyor, ama beşinci saatten sonra hiç karşılığında çalışır durumda giriyor. *Artık değer*'i yaratan bu fazla emek saatleri, Marx'ın emek fazlası dediği şeydir: Marx, bununla demek istiyor ki: bu emek, işçinin hiç mi hiç yararlanmadığı, borçlu olduğundan fazla bir emektir; kendisi için yararsız ve kapitalisti zenginleştirmekten başka işe yaramayan fazla (ek) bir yüktür.

Elbette ki, kendi kazancını sağlayan *artık-değer*'i elinden geldiğince artırmak kapitalistin yararınadır. Kapitalist, buna birçok yollardan varır. Bu yolların incelenmesi, Marksçı öğretinin en il

ginç yanlarından biridir. Şu iki temel noktada özetleyebiliriz bunu:

a) *Fazla-emek* saatlerini artırmak için günlük çalışma süresini elden geldiğince uzatmak. Patron, bu süreyi, diyelim on iki saate kadar uzatabilirse, onun *artık-değer*'i, beş yerine, yedi saatlik olur. Günlük çalışma süresini sınırlayan yasaları (yalnız uygulanabildikleri durumlarda) bu ilk *artık-değer* kaynağını kurutuncaya kadar, bütün fabrikacılar bunu yapmaya özenmekteydiler. Marksçı öğretide, günlük çalışma süresini azaltma eğilimi, önemini burdan almaktadır. Marx ispatlamasını desteklemek için, İngiliz yapımcılarının sözlerini hatırlatıyor. Onlara bakılırsa, bu adamlar, kazançlarını, günlük çalışma süresinin yalnız *son yarım saatinde* sağlamaktadırlar.

Bununla birlikte, o dönemde, günlük çalışma süresi on dört - on beş saatti! Günlük çalışma saatinin sekize ineceğini bilselerdi, ne derlerdi acaba?

b) İşçinin geçim gereçlerini üretmeye ayrılan saatleri azaltmak. Patron, bu saatleri beş yerine üçe indirebilirse, öncekinin tersi olmakla birlikte, bu yoldan, *artık-değer* beşten yediye yükselecektir. Bu azalma, endüstrinin hayat pahalılığını düşürmeye çalışan bütün çabalariyle, ya da, örneğin, kurulan birtakım tüketim kooperatifleriyle, kendiliğinden oluşmaktadır. Ne var ki, kapitalist de, beri yandan, özellikle, sözde iyiliksever *economat*'lar (azık odaları) açarak, ya da, ergin işçilerden daha az şeyle geçinen kadınları ve çocukları çalıştırarak, bu işi daha da ileri götürebilir. Nitekim fabrikacılar bunu yapmaya özenmişlerdir: Öylesine

geniş ölçüde kadın ve çocuk kullanmaya başlamışlardır ki, erkekler için, artık evde oturup yemek pişirmekten başka yapacak iş kalmamıştır. Ama, sonunda, kadın ve çocuk işçi kullanmayı yasaklayan, ya da düzene koyan birtakım yasalar bu oyunu bir kez daha boşa çıkarmıştır.

İşte, Marx'ın ispatlamaya çalıştığı şey, özetin özeti olarak, budur. Bu ispatlamanın gerçekten özgün yanı, emekçilerin sömürülmesi ve sömürücülerin aç gözlülüğüyle ilgili bayağı suçlamalar değil, *emeğinin karşılığını almasına rağmen işçinin nasıl soyulduğunu* açıklamasıdır. Kapitalist, işçiyi soymamış, el emeğinin tam karşılığını, yani mübadele değerini vermiştir. «Oyun başarılmıştır. Sorun bütününde çözümlenmiştir. Mübadele yasasına sıkı sıkıya uyulmuştur: Eş değerler karşılıklı olarak birbiriyle mübadele edilmiştir.» Madem ki rejim kapitalist rejimdir, madem ki serbest emek pazarı, değer yasası geçerli bulunmaktadır, olayların başka türlü geçmesi düşünülemez. İşçi, emeği ile yarattığı ürünün yarı değerinden başka bir şey bırakmıyan bu işlem karşısında, tıpkı hokkabaz karşısındaki aptal seyirci gibi, şaşırıp kalmaktadır belki de. Ama, diyeceği bir şey yoktur, herşey kurala uygun olarak yapılmıştır. Kapitalist, hinoğlu hinin biridir şüphesiz. «Emek gücü»nü satın alırken kazançlı bir iş yaptığını biliyordur. Çünkü, emek gücü, «değer kaynağı olmak ve kendindeki değerden fazlasını üretmek» gibi, akıl sır ermez bir niteliği olan tek meta, tek araçtır. Kapitalist önceden biliyordur bunu. Marx'ın deyimiyle, «onu kıs kıs güldüren de budur» işte. Ama,

bu durum, satıcının haklarına hiç bir yoldan zarar vermemekte, dolayısiyle, yalnız hukuksal bakımdan değil, ekonomik bakımdan da, işçiden bir hak isteğinde bulunmaktadır, farkında olmadan yüklü ineğini satan köylüden bile.

Şimdiye kadar, emek'ten söz ettik yalnız. Oysa, Marx'ın başlıca kahramanı, kitabının başlıca kişisi *kapital*'dir. Kitabına adını veren odur çünkü. Onun için, *Kapital*'in üretimdeki rolünden Marx'ın ne anladığını göstermezsek, Marksçı üretim öğretisi üstündeki açıklamalarımız çok eksik kalabilir.

Marx, *Kapital*'de iki şeyi birbirinden ayırmaktadır:

1. İşçi topluluğunun geçimini sağlıyan ücret, ya da geçim araçları. Eski ekonomicilerin ücret fonu dedikleri, Marx'ınsa *değişen kapital* dediği şey. Bu kapital, doğrudan doğruya üretmezse de, emekçe tüketildiği için, değer ve *artık-değer* yaratır, hiç değilse;

2. Araç, makine, yapım vb. biçimler altında, emeğe yardım eden ve Marx'ın *değişmez kapital* dediği şey. Bu kapital, değişen kapital gibi, insan emeğiyle emilip canlandırılmadığı için, *artık-değer* yaratmaz. Bununla birlikte, yine de bir şeyler üretir. Peki, nedir bu ürettiği şey? Kendi değeri. Değişmez kapital, üretici işlerde tükenen bu değeri yeniden üretir. Gerçekte, bu değişmez kapital de, bir emek ürünüdür; billûrlaşmış bir emektir, tabiî. Onun değeri, herhangi bir ürün gibi, malolduğu saat sayısıyla belirlenir. Öyleyse, bu değer - tıpkı ilkel maddenin ve el emeğinin değeri gibi -

son ürünün değerinde yer alacaktır, ama, yalnız o kadar. Bu, ekonomicilerin amortisman dedikleri şeydir. Amortismansa kazançtan apayrı bir şeydir. Herkes bilir bunu.

Durum böyle olunca, açıkça görülüyor ki, kapitalistin çıkarı sadece *değişen kapital*'i kullanmaktadır, ya da hiç değilse, *değişmez kapitalin* yardımı olmadan edemezse, onu vazgeçilmesi mümkün olmayan en az hadde indirmektir, yalnız.

Değişmez kapital, özü gereği, kısır olduğuna göre, büyük endüstrinin, bu kapitali, gittikçe artan oranlarda, fabrikalar, makinalar, yüksek fırınlar, demir yolları vb. larında kullanmasını nasıl açıklıyabilirsiniz, hele büyük endüstriyi asıl niteleyen de bu olursa? Hesapça, büyük endüstrinin, küçük el endüstrisinden, ya da tarımdan daha az kazanç getirmesi gerekirdi, değil mi? — Peki ama, filân ya da falan türden kapitalin değişken oranının ayrı ayrı girişimlerde kazanç haddini değiştirdiğini nasıl açıklamalı? Çünkü, şurası su götürmez bir gerçektir ki, serbest yarışma düzeninde, bütün güvenlik koşulları eşit oldukta, kapitallerin gelir haddi her yerde aynıdır.

Burada olaylar Marksçı görüşü yalanlamakta ve Marx'ın yorumcularını güç durumda bırakmaktadır. Nitekim, Marx'ın kendisini de güç duruma sokmuştur. Çünkü bu sorunu çözümlemek için büyük çaba sarfetmiştir.

Marx, karşılık olarak, bula bula şunu buluyor sadece: Kazanç haddi, bir memleketin bütün kapitalleri için birdir, ama bu had bütün girişim

hadlerinin ortalamasıdır - başka bir deyimle, memleketin bütün girişimleri, değişen ve değişmeyen kapital oranlarını elde tutarak bir tek girişim, bir çeşit ulusal tröst yarattığı zaman sağlanan haddir. Burada söz konusu olan basit bir statistik ortalama değildir. Bütün girişimlerde, yarışma yoluyla kendini kabul ettiren bir ortalamadır. Bundan beklenmedik bir sonuç çıkmaktadır: Örneğin, tarım gibi değişen kapitallerin ağır bastığı girişimlerin - ortalama olarak alındıkta - kapitallerinden bekledikleri *artık-değer'den* daha çok bir kazanç elde etmeleri gerekir. Onun için, Marx bunlara, «organik kapital bileşimi düşük girişimler» adını vermektedir. Öte yandan, değişmez kapitalin ağır bastığı girişimlerdeyse, kapitallerinin organik bileşiminden bekledikleri kazançtan daha azını sağlamaktadırlar ki, Marx bunlara da «organik kapital bileşimleri yüksek girişimler» demektedir. İşte bu, büyük ölçüde üretim yapan girişimlerin neden çoğaldığını açıklamaktadır (Oysa, sudan bir gözlem bunun tam tersi bir kanıya götürebilir insanı). Bu sonuncu girişimler daha çok tutulmaktadır; çünkü, bunların gerektirdiği *fazla-emek*'in getireceği kazançtan ve normal olarak doğacak *artık-değer*'den daha fazlasını sağlamaktadırlar.

TOPLAŞMA VE KAMULAŞTIRMA YASASI

Marksçı teze göre, *toplaşma* adı verilen yasa ve gereğince yorumlanan ekonomi tarihi şunu göstermektedir: İçinde yaşadığımız düzen, yani özel

girişim ve özel mülkiyet rejimi, yerini yeni bir düzene vermek üzeredir. Bu yeni düzen, kolektif girişim ve kolektif mülkiyet düzenidir, bundan ötürü de, ona *kollektivizm*[1] adı verilecektir. Bakın nasıl açıklıyor bunu Marx:

Bu kez de, yine biraz yukarılara çıkmamız gerekecek: XVI. yüzyıla. *Kapitalist* denen evre o tarihte başlamıştır. O güne kadar, kapital, hattâ kapitalist, yoktu daha ortalarda. Kapital, ekonomicilerin anladığı anlamda, yani *üretim aracı* olarak, vardı elbet. Ama, sosyalistlere göre, kapital kelimesi, ayrı bir anlamı gerektiriyordu. Bu, halkın ona verdiği anlama en yaklaşanıydı: Kapital, yalnız *gelir getiren* bir şeydir. Gerekirse, kapitalistin emeği ile değil, başkasının emeği ile elde edilen bir şeydir. Korporasyon rejiminde, emekçilerin çoğunun elinde üretim araçları bulunuyordu.

Sonra, burada inceleyemeyeceğimiz ama,

---

1 Bununla birlikte şunu belirtmek gerekir ki, «kollektivizm» kelimesinin günlük dile girmesinde Marx'ın hiçbir yeri yoktur. Çünkü, **Komünist Manifestosu**, yalnız **komünizm** kelimesini kullanmakta, her sayfada onu tekrarlamaktadır. James Guillaume'a bakılırsa (**Bakunin'in Eserleri, cilt II, Önsöz**). «Kollektivizm»in kaynağı şudur: «Uluslararası 4. Bâle Kongresinde (1869), Enternasyonal'in hemen bütün üyeleri kolektif mülkiyetten yana oy vermişlerdir: Ama, aralarında birbirinden ayrı iki akımı vardı: Kimileri (İngiliz, Alman, İsviçre Almanları) devlet komünizminden yanaydılar; kimileri de (Belçikalı, İspanyol, İsviçre Fransızları ve hemen bütün Fransızlar) yumuşak komünizmden, federalizm, ya da anarşizmden yanaydılar ve kendilerine **kollektivist** demekteydiler. Bakunin bu ikinci bölüktendi. Aralarında, Bakunin'den başka, Belçikalı Paepe ile Fransız Varlin de vardı.» Şunu da belirtmek gerekir ki, Bakunin, komünist değil, kollektivist olduğunu ileri sürmekteydi. Marx ise, hiçbir zaman «Ben kollektivistim» dememiştir. Anarşizm, ancak Kropotkin'le birlikte komünizmle karıştırılmaya başlar.

Marx'ın kitaplarında çok çarpıcı bir biçimde anlatılan birtakım nedenler çıkmaktadır ortaya. Bu nedenler şunlardır: Büyük deniz keşifleri ve büyük modern devletlerin kurulması ile yeni ulaşım yollarının, dolayısiyle, yeni pazarların açılması, büyük bankaların ve sömürge kumpanyalarının kurulması, devlet borçlarının başlaması v.b. Bütün bu nedenler, yavaş yavaş kapitalin birkaç kişinin elinde toplanmasına ve küçük mülk sahibi zanaatçıların üretim araçlarından yoksun bırakılmasına yol açmıştır.

Ne var ki, sadece bir başlangıçtı bu. Asıl anlamında kapitalin, yani, başkasının emeği ile gelir sağlıyan araç anlamında kapitalin doğup gelişebilmesi, *fazla-emek* ve *artık-değer* olaylarının ortaya çıkabilmesi ve bu kapitale hizmet ederek onu sürdürebilmesi, kapitalistin piyasada *artık-değer* yaratmak gibi şaşılacak bir erdemi olan bu metaı bulması gerekmekteydi. Ama, bu emek gücünün satın alınabilmesi için, önce onun yararlanabilir hale getirilmesi, kendi üretim araçlarından koparılması, küçük mülkiyetin bütün bağlarından, toprak köleliğinden ve korporasyon rejiminden kopması gerekirdi. Yani, pek yersiz olarak dedikleri gibi, emeğin *özgür* olması gerekirdi. *Yersiz olarak* diyoruz, çünkü, işin aslına bakılırsa, şunu demek gerekirdi: Tam tersine, «işçinin satacak bir şeyi kalmadığı için gönüllü olarak, kendini satacak» duruma düşmesi gerekirdi. Gerçekte, uzun süre, zanaatçı *ürünlerini* aracıya başvurmadan halka satabilmekteydi. Sonunda *kendini* satmak zorunda kaldı.

Başkasının emeği üzerine kurulacak olan yeni mülkiyeti yaratmak için, demek ki, başlangıçta kişisel emek üzerine dayanan mülkiyeti ortadan kaldıran ve yerine modern proletaryayı getiren gelişmenin tamamlanması gerekiyordu. Bu insan kıyımı işine burjuvazi üçyüz yıl boyunca çalıştı; çalışma özgürlüğünün ve İnsan Hakları Bildirisi'nin ilânı, bu işin zaferini dünyaya bildirmekten başka bir şeye yaramadı. Bu çabanın eseri tamamlanmıştı: Zanaatçı üretim araçlarından yoksun bırakılmış, işçi sınıfı içine atılmıştı.

Doğrusu henüz tamamlanmış değildi bu iş, kapitalist düzenin en ileri olduğu memleketlerde bile. Ama, aşağıdaki nedenler yüzünden, kendiliğinden tamamlanmak yoluna girmişti:

a) Büyük çapta üretimin durmadan gelişmesi ile. Bu gelişme, bir yandan makina yolu ile, bir yandan da - henüz Marx'ın bilmediği ama öngörüsünü doğrulayan - endüstri sendikaları ve tröst'ler gibi, birtakım örgütlerle olmaktadır. Özellikle tröstlerle: Bunların sosyalist açıdan anlamı çok büyüktür: Çünkü, bugün, tröstler orta derecedeki kapitalistlerin üretim araçlarını milyarderlerin yararına ellerinden almaktadır. Böylece, büyük üretim gelişmesinin, yığınların durmadan proleterleşmesi gibi, ters bir yönü vardır. Böylelikle, kapitalizm, ücretlilerin, yani kendi düşmanlarının sayısını arttırmak yolundadır. «Her şeyden önce, burjuvazi kendi mezarcılarını yaratmaktadır.» *(Komünist Manifesto,* paragraf 3.)

b) Fazla üretim ile. Bu da, işsizliğe ve emek piyasasındaki nüfusun arta arta, gerçek bir yedek

«endüstri ordusu» halinde aşırı derecede kabarmasına yol açmaktadır. Endüstri bunalımlarının kabarmasıyla durmadan bir o yana bir bu yana sürüklenen, kıyıya vurmuş bu döküntüden kapitalist istediği gibi yararlanmaktadır.

c) Küçük mülkiyetin ortadan kalkmasının sonucu olarak köy nüfusunun şehirlerde toplanması ve otlakların yerini sürülmüş tarlaların alması ile. Bu son durum, o güne kadar bağımsız olan mülk sahibi üreticilerin gittikçe kabaran bir yığın halinde işçi sınıfına katılmasına yol açmıştır.

İşte, kapitalist sınıf böyle doğmuş, böyle gelişmiştir: «Bütün gözeneklerinden kan ve çamur sıza sıza gelmiştir dünyaya.» Kapitalist sınıfın gerçek hikâyesinin, ekonomicilerin bize anlattıkları o şiirsel masaldan ne denli ayrı olduğu görülüyor O ekonomiciler ki, bize kapitali kişisel emeğin ve tutumluluğun yavaş yavaş olgunlaşan bir meyvesi gibi göstermişler ve «dünya yaratıldıktan birkaç gün sonra başlıyan bir serüvenle» iki ayrı sınıfın, kapitalist ve emekçi sınıfların yanyana yaşamaya başladıklarını, iyilerin ve bilgelerin yükselip, tembellerin cehennemin yolunu tuttuklarını anlatmışlardı.

Böylece, kapitalist düzen, sınıf çatışmasiyle kurulmuştur ve yine sınıf çatışmasiyle sona erecektir. Nasıl başladıysa öyle sona erecektir: «malları mülkleri ellerine geçirenler, mallarından mülklerinden olacaklardır.» Nasıl olacaktır bu? Karl Marx, bu konuda ayrıntılara girmiyor, gelecek üstünde kehanette bulunmaktan kaçınıyor ve böylece 2000 yılı üstüne roman düzen sosyalistler-

den ayrılıyor. Kapitalist düzenin kurulmasına ve gelişmesine yol açan yasalar, bu düzenin yıkılmasını hazırlayacaklardır. Kapitalizmi olayların akışı yıkacaktır: Bu bir çeşit *kendi kendini yıkma* olacaktır. Marksçı okula göre «Kapitalizm doğadaki değişimleri yöneten kaçınılmaz kaderle kendi yıkımına yol açacaktır.» (Antoine Fabiola). İşte, bu *kendi kendini yıkma*'nın tamamlanmak üzere olduğunu gösteren birkaç olay:

a) Süregen fazla üretim, daha doğrusu, eksik tüketim bunalımları. Bu bunalımlar kapitalist düzenin yıkımına yol açacaktır, çünkü, o düzenin ayrılmaz bir parçasıdırlar. Gerçekte, değişen kapital'e kıyasla değişmeyen kapitalin durmadan artması (başka deyimle, el emeğinin kısılmasıyla sonuçlanan makina kullanımı) ile *artık - değer* durmadan azalacaktır. Bu azalmayı önlemek için kapitalistler, durmadan üretimi arttırmak ve niceliği yükseltmek zorundadırlar. Öte yandan, emekçiler, gittikçe emeklerinin ürününe eşit değerde bir karşılık alamamakta, dönem dönem de işsiz kalmaktadırlar. Bu, daha önce gördüğümüz gibi, Proud'hon'un çok bağlandığı bir düşünceydi. Bu, onun Marx üzerindeki etkisini açıkça gösteren durumlardan biridir.

Marksçı kuramın önemli düşüncesi şudur: Her bunalım, değişen kapital ile değişmeyen kapital arasındaki dengenin bozulmasına bağlıdır. Çünkü, değişmeyen kapital durmadan genişleyerek, belli bir anda, temelsiz kalıverir - ama bunalımın kendisi, değişmez kapitalin bir bölüğünün çokmesine yol açarak, *artık - değer*'in gelişmesini sağ-

lar - aşırı ölçüde yeni bir kapitalleşmeye kadar. Bu yeni kapitalleşme de yeni bir bunalımı doğuracak ve bu böylece sürüp gidecektir.

b) Bunalımların ve işsizliğin doğurduğu *aşırı yoksulluğun* gelişmesi ile. Kapitalist sınıf artık «hüküm süremez olmuştur, çünkü, kölelerine, köleliğe katlanmak için gerekli geçimi sağlıyamamaktadır. Onları öyle bir durumda bırakmak zorunda kalmıştır ki, artık köleleri onu doyuracak yerde, onun köleleri beslemesi gerekli olmuştur.»

c) *Anonim ortaklıkların* çoğalması ile. Bu yoldan, bireysel mülkiyet adetâ buharlaşıp kâğıt parçası haline gelmekte; kıymetli evrak olup, yasa diliyle, gerçekten adsızlaşmaktadır. Kazanç, her çeşit kişisel emek dışında, işçilerin emeğinden ayrılarak bağımsız bir gelirpayı (temettü) biçiminde, bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmaktadır. Yönetim görevi - kişisel girişimlerde, kendini gizlemeye ve haklı göstermeye yarıyan - yönetim, girişim gücü ve kişisel çalışma niteliğinden soyunuyor: Bu görev ikiye bölünüyor: Bir yandan, büyük hisse senetlerine dayanan asalak yönetim, öte yandan ücretli yöneticilik görevi.

Bir memlekette büyük girişimler, anonim (isimsiz) ortaklık biçimine, daha doğrusu, anonim ortaklığın en yüksek ifadesi olan Tröst biçimine girdiği gün, sosyalist kamulaştırma bakımından olgun meyva durumuna gelmiş olurlar. Çünkü, şöyle bir kalem oynatmak, hisse sahipleri adına kayıtlı olan kıymetli evrakın Ulus'a geçmesi için yeter de artar bile. Ekonomik mekanizmada değişiklik olduğu fark edilmez bile.

Böylece, burjuva sınıfının mallarının ellerinden alınması, birkaç yüz yıl öncesine kıyasla (ki o tarihlerde kapitalistler, zanaatçıların üretim araçlarını ellerinden almışlardı) daha kolay olacaktır. Çünkü, geçmişteki bu iş için, «yığının üretim araçlarına birkaç zorbanın el koyması» yetmişti. Oysa, yarının kamulaştırma işi için, toplaşma yasası yoluyla, «birkaç zorbanın üretim araçlarına yığınların el koyması» yetecektir..

Peki, Marksçı programın (amacı ya da ülküsü demiyoruz, çünkü böyle bir şey kabul edilmiyor) varacağı sonuç nedir? Genel olarak, özel mülkiyetin ortadan kalkması. Nitekim *Komünist Manifestosu* da şöyle diyor: «Bu bakımdan komünistler, kuramlarını şu formülde özetleyebilirler: Özel mülkiyetin ortadan kaldırılması.»

Bununla birlikte, *Manifesto*, bundan çıkarılması gereken anlamı açıklamıyor. Ortadan kaldırılması gereken özel mülkiyet, işçinin kendi emeğiyle yarattığı ürün üzerindeki hakkı değil, patronun bu emek ürünü üstündeki hakkıdır. İşte, kollektivist düzende ortadan kalkacak olan mülkiyet budur (Buna özel mülkiyet diyorlar, oysa, burjuva mülkiyeti demek daha doğru olurdu). İnsanın, kendi emeği üzerindeki mülkiyet hakkına (eskiden zanaatçılarla köylülerin kendi hesaplarına çalıştıkları dönemlerde var olan mülkiyet hakkına) gelince, bunların kolektivizmden korkacak bir şeyleri yoktur. Kapitalizm onları ortadan kaldırmak ve yerine emekçileri getirmek yolundadır. Kollektivizm, bu hakkı ortadan kaldıracak yerde, onu yeniden canlandıracaktır. Ama, işçinin emeği ile

yarattığı ürün üzerindeki eskimiş ve bireyci mülkiyet biçiminde değil. Çünkü, bu mülkiyet, bundan böyle büyük üretimin ve işbölümünün koşullarıyla bağdaşamaz artık. Kolektivizm bu hakkı, bu emeğin ürününe eşit değerde bir hak olarak canlandıracaktır.

Bu bir taşla iki kuş vurmanın pratik yolu nedir?

Kapitalizmin yaptığını bozmak, kapitalistlerin elinden üretim araçlarının mülkiyetini almak ve onu işçilere geri vermek işçilere tek tek değil (çünkü, üretimin yeni koşulları içinde bunun yolu yoktur), kolektif olarak vermek.

Her yerde parti programlarının başında yer alan bir formülle dile getirerek diyebiliriz ki, bu yol, *üretim araçlarının* (toprağın, yerüstü, yeraltı servetlerinin, fabrika ve kapitallerin) *sosyalleştirilmesi* ile gerçekleşecektir. Bu gerçekleştikten sonra, - toplumun emek ürünü - genel yarar giderleri çıktıktan sonra - herkesin emeğinin payına göre bölüşülecektir. Böylece, fazla emek ve onun doğurduğu *artık - değer* ortadan kalkacaktır.

Kapitalistlerin üretim araçlarının ellerinden alınarak kamulaştırılması, tarihte son kamulaştırma olacaktır. Çünkü, daha öncekiler gibi, bir başka sınıfın yararına «hattâ işçi sınıfının yararına» değil, bütün Ulus'un yararına yapılacaktır. Kamulaştırmanın biçimi de, eninde sonunda, olayların üretime zorla uyguladığı kamulaştırmanın aynı olacaktır: yani *herkes kollektifleştirilecektir.*

Bu kitap, İstanbul'da Hilâl Matb. Koll. Şti.'nde
Haziran 1975'te basılmıştır. Kapak düzeni
Said Maden.

İÇİNDEKİLER

I.

Bulantı'dan Altona'ya
Roman Sanatı Üstüne
Gerçekçilik Üstüne
Sözcüklerin Çevresinde
Kültür Alanında Silâhsızlanma
Dünle Bugün
Nobel Armağanı Konusunda

II.

Amerika'ya Gitmekten Niçin Vazgeçtim?
Bir Amerika'lı Sartre'a Cevap Veriyor
Sartre'ın Cevabı
İnsan Kıyımı (Génocide).